

IDENTYFIKACJA FORM PRZEMOCY DOŚWIADCZANYCH PRZEZ MIESZKANKI WSI ORAZ STAN WIEDZY NA TEMAT INSTYTUCJONALNEJ OFERTY POMOCOWEJ W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY

RAPORT Z BADAŃ

ZADANIE JEST WSPÓŁFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW OTRZYMANYCH Z BUDŻETU
WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

REALIZATOREM ZADANIA JEST SZCZECIŃSKIE TOWARZYSTWO SOCJOLOGICZNE

SZCZECIŃSKIE
TOWARZYSTWO
SOCJOLOGICZNE

SZCZECIN, listopad 2018

AUTORZY OPRACOWANIA: WŁODZIMIERZ DURKA, REGINA THUROW, MACIEJ KOWALEWSKI

Spis treści

1.	WPROWADZENIE.....	3
1.1.	PRZEMOC DOMOWA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ	3
1.2.	PRZEMOC DOMOWA JAKO WYZWANIE LOKALNEJ I KRAJOWEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ	5
1.3.	METODOLOGIA BADANIA	9
2.	PRZEMOC W RODZINIE JAKO POJĘCIE PRAWNE.....	12
2.1.	PRZEMOC W RODZINIE W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM ORAZ W NIEKTÓRYCH USTAWODAWSTWACH EUROPEJSKICH.....	13
2.2.	ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA ZA PRZESTĘPSTWA ZWIĄZANE Z PRZEMOCĄ W RODZINIE NA GRUNCIE POLSKIEGO PRAWA KARNEGO.....	15
2.3.	SPECYFIKA POSTĘPOWAŃ KARNYCH PROWADZONYCH W SPRAWIE PRZEMOCY W RODZINIE W KONTEKŚCIE WYTYCZNYCH PROKURATORA GENERALNEGO Z DNIA 22.02.2016 R. DOTYCZĄCYCH ZASAD POSTĘPOWANIA POWSZECHNYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE.....	17
2.4.	INNE PRZEWIDZIANE PRZEPISAMI PRAWA FORMY POMOCY DLA POKRZYWDZONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE	18
2.5.	SYTUACJA PRAWNA POKRZYWDZONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE.....	22
3.	WYNIKI BADAŃ.....	24
3.1.	ANALIZA DANYCH DOTYCZĄCYCH ŚCIGANIA PRZESTĘPSTW ZWIĄZANYCH Z PRZEMOCĄ W RODZINIE W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM (za rok 2017)	24
3.2.	PRZEMOC DOMOWA W OPINIACH KLUCZOWYCH AKTORÓW INSTYTUCJONALNYCH (PCPR-ÓW)	27
3.2.1.	Kwestie teoretyczno-metodologiczne.....	27
3.2.2.	Wyniki badania	28
	Ewidencja aktów przemocy domowej.....	29
	Realizacja zadań powiatu w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej.....	31
	Interesariusze przeciwdziałania przemocy domowej na obszarach wiejskich.....	32
	Rola kobiet w ograniczaniu przemocy domowej na wsi.....	34
3.3.	PRZEMOC W RODZINIE – SKALA, CECHY, UWARUNKOWANIA ZJAWISKA W OPINIACH BADANYCH	37
3.3.1.	Stopień identyfikowania doświadczanych form przemocy przez mieszkanki wsi.....	37
3.3.2.	Kategorie osób doświadczających przemocy	40
3.3.3.	Źródła przemocy	42
3.3.4.	Reakcja społeczna na przemoc w społecznościach wiejskich	43
3.4.	INSTYTUCJONALNA OFERTA POMOCOWA W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE – OPINIE BADANYCH	44
4.	WNIOSKI	48
5.	REKOMENDACJE.....	50

1. WPROWADZENIE

1.1. PRZEMOC DOMOWA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ

Przemoc domowa jest przedmiotem badań przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, takich jak socjologia, nauki o rodzinie, psychologia, prawo, polityka społeczna. Zjawisko przemocy domowej jest istotnym problemem społecznym, którego rozwiązywanie należy do kluczowych wyzwań polityki społecznej państwa i samorządu lokalnego. Przemoc w rodzinie jest jednym z podstawowych zagrożeń zarówno dla rodzin, rozumianych jako instytucja, jak i dla ich poszczególnych członków. Statystycznie większość ofiar przemocy (zwłaszcza fizycznej) w rodzinie stanowią kobiety¹, a w dalszej kolejności kategorii osób, których płeć w analizach i raportach z badań nie zawsze uwzględniana: małoletni, osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami. Joanna Mordawska, która analizowała dane zastane od roku 1990 do roku 2016, wskazuje, że przemoc wobec osób starszych waha się od kilku do kilkunastu procent. Ofiarami przemocy (dokonywanej najczęściej przez innych członków rodziny) wobec seniorów najczęściej są kobiety, a wśród czynników ryzyka najczęściej wymienia się „płeć (żeńską), wykształcenie (niższy poziom edukacji), niepełnosprawność fizyczną i intelektualną, jakość relacji społecznych oraz wcześniejsze doświadczenia przemocy (stosowanej i doświadczanej)”². Autorka zwraca jednocześnie uwagę, że problem przemocy wobec osób starszych domaga się wyraźnego zdefiniowania, zwłaszcza w kontekście intencjonalności sprawców i zjawisk takich jak porzucenie i zaniedbywanie pasywne³. Z kolei z badania przeprowadzonego przez A. Terelaka, S. Kołodziejczaka i M. Bulsę w jednej z miejscowości w województwie zachodniopomorskim wynika, że ponad 40% seniorów biorących udział w badaniu doświadczyło przemocy domowej. Większość doświadczyła jednej formy przemocy (19%), nie było ani jednego przypadku osoby, która by doświadczyła wszystkich 5 form przemocy (fizycznej, psychicznej, seksualnej, ekonomicznej i zaniedbania) w tym samym czasie. Zakładając, że obecność co najmniej 3 rodzajów przemocy domowej wskazywała na atmosferę nagromadzonej przemocy w rodzinie, można zdaniem autorów wyciągnąć wniosek, że 8,10% respondentów było dotkniętych przemocą domową⁴.

¹ Wg raportu z badań przeprowadzonych przez Instytut Badania Rynku i Opinii Publicznej Millward Brown SMG/KRC na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że 62% osób dotkniętych przemocą w rodzinie, których sytuacją zajmował się zespół interdyscyplinarny i grupy robocze w 2012 r. w ramach realizacji procedury „Niebieskie Karty”, stanowiły wyłącznie kobiety.

² J. Mordawska, Zjawisko przemocy wobec osób starszych: skala problemu, czynniki ryzyka, metody przeciwdziałania [w:] A. Lewicka-Zelent, K. Maciąg (red.), *Osoba doświadczająca przemocy w świecie milczenia czy wsparcia? : refleksje interpersonalne*. Lublin 2017, s. 135.

³ Tamże.

⁴ S. Kołodziejczak, A. Terelak, M. Balsa, *Domestic violence against seniors in rural areas of West Pomerania, Poland*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine”. 2018. doi:10.26444/aaem/92208.

Jako przyczyny sprzyjające stosowaniu przemocy w rodzinie możemy wskazać normy społeczne i kulturowe⁵. Przez wieki istniało silne społeczne przyzwolenie na stosowanie przemocy wobec najbliższych, w szczególności kobiet i dzieci. Nadal w wielu środowiskach to zjawisko znajduje odzwierciedlenie w obyczajach – społecznej akceptacji bicia, stosowania kar cielesnych, w przekonaniach związanych z rolą mężczyzny w rodzinie. Niebagatelny wpływ na stosowanie przemocy w rodzinie ma również dziedziczenie wzorca przemocy z rodziny pochodzenia. Dzieci wychowujące się w rodzinach z problemem przemocy przyswajają sobie zachowania dorosłych, których są świadkami lub ofiarami. Uczą się, że najlepszym i najbardziej skutecznym sposobem rozwiązywania konfliktów jest przemoc. Wpływ na stosowanie przemocy w rodzinie może mieć także uzależnienie/nadużywanie alkoholu. Obszary wiejskie są środowiskiem, w którym szczególnie silnie występują wskazane społeczno-kulturowe przyczyny stosowania przemocy.

Mimo istniejących (licznych) opracowań na temat zjawiska przemocy domowej w Polsce, ciągle niewiele jest prac badawczych, które wskazywałyby na skalę i uwarunkowania przemocy na obszarach wiejskich. Jak wskazuje S. Michalska, owa luka badawcza wiąże się z trudnościami badawczymi (problemy z docieraniem do ofiar przemocy, ich obawami przed stygmatyzacją, czy wreszcie wstydem - zwłaszcza w przypadku przemocy seksualnej) jak i z kwestią upolitycznienia przemocy domowej, jako zjawiska dekonstruującego wyidealizowany obraz rodziny⁶.

Diagnozowanie problemu przemocy w środowiskach wiejskich jest utrudnione z kilku powodów. Jednym z nich jest zróżnicowanie tych środowisk: tam, gdzie brakuje rozwiniętej więzi sąsiedzkiej, a więc w miejscowościach o dużej liczbie napływowych mieszkańców mamy do czynienia z niskim poziomem kontroli społecznej. Z kolei tam, gdzie mamy do czynienia ze społecznościami zasiedzającymi, silne więzi rodzinne i sąsiedzkie mogą wpływać na stygmatyzację ofiar przemocy zgłaszających się po zinstytucjonalizowaną pomoc. Różnice pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi ujawniają się w wymiarach takich jak: publiczny - prywatny charakter zjawiska przemocy domowej, dostępność i świadomość dotycząca form pomocy ofiarom przemocy, skala zgłoszeń zjawiska przemocy (wyższa w mieście niż na wsi).

Kwestia zdefiniowania przyczyn (a nie objawów) zjawiska przemocy na obszarach wiejskich jest trudniejsza - jeśli przyjrzymy się czynnikom ryzyka zwiększającym prawdopodobieństwo występowania przemocy domowej, takim jak uprzywilejowana pozycja mężczyzny (związana z czynnikami ekonomicznymi i kulturowymi), zagrożenie ubóstwem, alkoholizm, to powiązanie tych czynników wyłącznie z obszarami wiejskimi nie wytrzymuje konfrontacji z danymi statystycznymi i dostępną wiedzą. Tym bardziej, że Polska wieś w ostatnich 20 latach zmieniła swoje dotychczasowe (i stereotypowe) oblicze.

Obszary wiejskie w Polsce podlegają współcześnie istotnym przemianom, powodującym ich znaczące zróżnicowanie⁷. Ze względu na odmienność trajektorii rozwoju obszarów wiejskich w różnych regionach Polski, procesy takie jak starzenie się populacji, poprawa infrastruktury,

⁵ Kwestie kulturowej akceptacji przemocy nie wyczerpują jednak czynników sprzyjających jej powstawaniu - jak wskazuje D. Nicyporuk, Poznanie kulturowego kontekstu aktów przemocy nie wyjaśnia ich w pełni. Pozwala jednak lepiej rozumieć jej specyficzne i środowiskowe cechy, nawet jeśli to rozchwanie systemu kulturowego i dezorganizacja społeczna sprzyjają przemocy", D. Nicyporuk, *Przemoc w kulturze wsi*, „Niebieska Linia” 2005, nr 4, s. 5.

⁶ S. Michalska, *Domestic Violence Against Women in Rural Communities in Poland*, „Wieś i Rolnictwo” 2016, nr 4 (173), s. 141-162.

⁷ M. Halamska, *Zmiany struktury społecznej wiejskiej Polski*, „Studia Socjologiczne”, 2016, nr 1 (220), s. 37-66.

pojawienie się nowych organizacji społecznych posiadają widoczne zróżnicowanie terytorialne. Najważniejsze (wspólne) elementy przeobrażeń dotyczą: dekompozycji struktury społecznej wsi, zmian funkcji gospodarczych (polaryzacja wielkości gospodarstw rolnych), migracji zarobkowych mieszkańców, napływu ludności miejskiej na tereny wiejskie położone w otoczeniu miast (nie tylko tych największych), malejący poziom ubóstwa⁸.

Istotną kwestią z punktu widzenia problemu poruszanego w niniejszym raporcie jest znacząca rola kobiet - liderek przemian społecznych, której jednym ze wskaźników jest rosnąca liczba sołtyszek, kobiet aktywnych zawodowo, angażujących się w działalność w organizacjach pozarządowych na wsi. Jednocześnie emigracja kobiet do miast i za granicę powoduje, że współczynnik feminizacji obszarów wiejskich zmniejsza się w skali kraju⁹.

1.2. PRZEMOC DOMOWA JAKO WYZWANIE LOKALNEJ I KRAJOWEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ

W art. 6 ust. 2 *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390), wskazano, że do zadań własnych gminy należy tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym: 1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie; 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą; 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia; 4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

Od 2010 r. w polskim modelu funkcjonują specyficzne instytucje współpracy na poziomie gmin – Zespoły interdyscyplinarne ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Paradygmat interdyscyplinarnego i zintegrowanego rozwiązywania problemu przemocy na poziomie lokalnym oceniany jest jako najskuteczniejszy, wymagający jednocześnie wyjątkowej uwagi, ze względu na grupowy charakter, problemy pracy z ofiarą i sprawcą, konieczność łączenia w zespołach interdyscyplinarnych przedstawicieli różnych zawodów itd.¹⁰

W raporcie NIK, poświęconym formom instytucjonalnej pomocy ofiarom przemocy domowej, wskazuje się, że „interdyscyplinarne działania służące udzielaniu pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej przyczyniają się do poprawy sytuacji większości osób dotkniętych przemocą, uczestniczących w procedurze Niebieskie Karty, ale są jeszcze zbyt mało skuteczne w doprowadzaniu do trwałego ustania przemocy. Wynika to przede wszystkim z ograniczonych możliwości odizolowania sprawców przemocy od osób krzywdzonych, niewystarczającej pomocy specjalistycznej oraz braku skutecznych metod w zakresie nakłaniania sprawców do udziału w procedurze. Funkcjonowanie zespołów interdyscyplinarnych stanowi dobrą podstawę do dalszego rozwoju lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy domowej,

⁸ P. Sadura, K. Murawska, Z. Włodarczyk, *Wieś w Polsce 2017: diagnoza i prognoza*. Warszawa 2017, s. 102.

⁹ Por. B. Chmielewska, *Kobiety wiejskie kruszą "szklany sufit"*. "Wieś i Rolnictwo", 1. s. 111-125; P. Sadura, K. Murawska, Z. Włodarczyk, *Wieś w Polsce 2017: diagnoza i prognoza*. Warszawa 2017.

¹⁰ S. Kołodziejczak, B. Klepajczuk, A. Terelak, *Zintegrowane działanie jako podstawa skuteczności zarządzania procesem rozwiązywania problemów przemocy w rodzinie*, "Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej" nr 12/2011. s. 148-166.

choć obecnie efekty ich działalności są osiągane przede wszystkim dzięki indywidualnemu zaangażowaniu osób biorących udział w ich pracach”¹¹.

Chociaż rozwiązywanie problemu przemocy domowej należy do istotnych zadań lokalnej polityki społecznej, narzędzia takie jak tworzenie diagnozy, monitorowanie problemu przemocy w gminach nie są zjawiskiem powszechnym - w wyniku kontroli NIK stwierdzono, że blisko 40% badanych gmin objętych kontrolą w latach 2012-2015 roku takiej diagnozy nie przeprowadzało¹². Kontrola wykazała ponadto, że lokalne programy przeciwdziałania przemocy są bardzo rzadko poddawane monitoringowi i ewaluacji. W cytowanym już raporcie NIK wskazywano na problemy funkcjonowania interdyscyplinarnej pomocy ofiarom przemocy takie jak: trudności związane z uzyskaniem zwolnienia z obowiązków w swoim miejscu pracy członków komisji, niedostateczna reprezentacja w zespołach interdyscyplinarnych osób reprezentujących służbę zdrowia, brak zaangażowania specjalistów w prace grupy roboczej, obciążenie członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (związane z koniecznością wypełniania karty A, powoływania grupy roboczej, opracowywania indywidualnych planów pomocy), brak dostatecznej wiedzy umożliwiającej rozpoznawanie wystąpienia problemu przemocy w zgłaszanych przypadkach, brak możliwości wyegzekwowania udziału sprawcy przemocy w posiedzeniu zespołu interdyscyplinarnego, brak pełnej informacji nt. sankcji karnych i ograniczeń sądowych nałożonych na sprawców¹³. Według autorów opracowania dla Najwyższej Izby Kontroli niezbędne jest "okresowe monitorowanie przez zespół interdyscyplinarny sytuacji osób, wobec których zakończenie procedury Niebieskie Karty nastąpiło z powodu ustania przemocy oraz zrealizowania indywidualnego planu pomocy"¹⁴. Organizacja terapii grupowej także wykonywana jest zdaniem NIK w stopniu niedostatecznym, ponieważ wskaźnik osób doświadczających przemocy, które uczestniczyły w grupach wsparcia wyniósł zaledwie 4,5%, a w przypadku grup terapeutycznych 3,3%¹⁵.

W *Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* wskazano, iż podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę Niebieskiej Karty i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Z opracowania Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej wynika, że w 2017 roku (w skali całego kraju) najczęściej procedurę Niebieskiej Karty uruchamiali przedstawiciele Policji (76,99%), następnie przedstawiciele pomocy społecznej (13,91%), w dalszej kolejności przedstawiciele Gminnych Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i oświaty, najrzadziej zaś - pracownicy służby zdrowia (proporcje te utrzymują się na zbliżonym poziomie od 2014 roku).

W 2017 r. osób, co do których zaistniało podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie było ogółem 92 529, z czego 73,47% stanowiły kobiety; 14,61% małoletni i 11,92% mężczyźni. Wśród osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie w 2017 r. w

¹¹ Raport NIK *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, nr ew. 48/2016/P/15/046/KPS, maj 2016 r. s. 10.

¹² Raport NIK *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, nr ew. 48/2016/P/15/046/KPS, maj 2016 r.

¹³ Ibidem.

¹⁴ J. Celińska, *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, "Audyt i Kontrola", Nr 75, styczeń-luty 2017, s. 75.

¹⁵ Ibidem, s. 68.

wieku do 65 lat było 61 330 kobiet, 9 455 mężczyzn, natomiast powyżej 66 roku życia kobiet było – 6 654, mężczyzn – 1 575¹⁶.

¹⁶ MRiPS, *Sprawozdanie z realizacji krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014-2020 (za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r.)*, Warszawa, wrzesień 2018, s. 83.

Osób małoletnich dotkniętych przemocą w rodzinie w 2017 r. było 13 515 osób (6 800 dziewcząt oraz 6 715 chłopców). W 2017 r. liczba osób, wobec których zaistniało podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie wyniosła 76 206 osób. W 2017 r. najczęściej przemocy wobec osób najbliższych dopuszczali się mężczyźni (91,90% ogólnej liczby osób podejrzanych o stosowanie przemocy w rodzinie). Liczba kobiet, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie stanowiła łącznie 5 878 osób (7,71% ogólnej liczby osób), a nieletni sprawcy 0,39%¹⁷.

W 2017 r. policjanci wypełnili 75 662 formularzy „Niebieska Karta-A”, z czego 61 980 było to formularze wszczynające procedurę. Liczba formularzy „Niebieska Karta-A”, wypełnionych w miastach w 2017 r. wyniosła 43 417, natomiast na terenach wiejskich – 32 245. Sporządzone formularze „Niebieska Karta-A” w miastach stanowiły 57,38%, a na terenach wiejskich 42,62% ogólnej liczby sporządzonych formularzy na terenie całego kraju¹⁸. Według cytowanego raportu w województwie zachodniopomorskim sporządzono w 2017 roku 6237 formularzy "Niebieska Karta - A" (w całej Polsce liczba ta wyniosła 98 307). Brakuje jednak dostępnych danych, które pozwalałby na zestawienie powyższych kategorii (płci i wieku) z danymi dotyczącymi terytorium (miejsca) zgłoszenia przemocy w rodzinie i rozpoczęcia procedury Niebieskiej Karty.

Tab. 1. Dane dotyczące procedury Niebieskiej Karty wszczętej przez Policję w 2017 roku

Liczba wypełnionych formularzy „Niebieska Karta”	75 662 (w tym 61 980 wszczynających procedurę i 13 682 przypadków w trakcie procedury)
Ogólna liczba ofiar przemocy	92 529
Liczba ofiar - kobiet	67 984
Liczba ofiar - mężczyzn	11 030
Liczba ofiar - małoletnich	13 515
Ogólna liczba osób podejrzewanych o przemoc	76 206
Liczba podejrzewanych sprawców - kobiet	5 878
Liczba podejrzewanych sprawców - mężczyzn	70 035
Liczba podejrzewanych sprawców - nieletnich	293
Ogólna liczba podejrzewanych sprawców będących pod wpływem alkoholu	46 092
Podejrzewani sprawcy pod wpływem alkoholu - kobiety	2 028
Podejrzewani sprawcy pod wpływem alkoholu - mężczyźni	44 037
Podejrzewani sprawcy pod wpływem alkoholu - nieletni	27
Liczba dzieci umieszczonych w niezagrażającym im miejscu (np. rodzina zastępcza, dalsza rodzina, placówka opiekuńcza)	413

Źródło: <http://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/5086,Przemoc-w-rodzinie.html>

W sprawozdaniu z działań Policji wobec sprawców przemocy w rodzinie zawarte są informacje dotyczące poszczególnych kategorii przemocy - na pierwszym miejscu (według częstości przypadków stosowania) znalazła się w 2017 roku przemoc psychiczna (stanowiąca 46,56% ogólnej liczby odnotowanych przypadków stosowania przemocy w rodzinie). Przemoc fizyczna

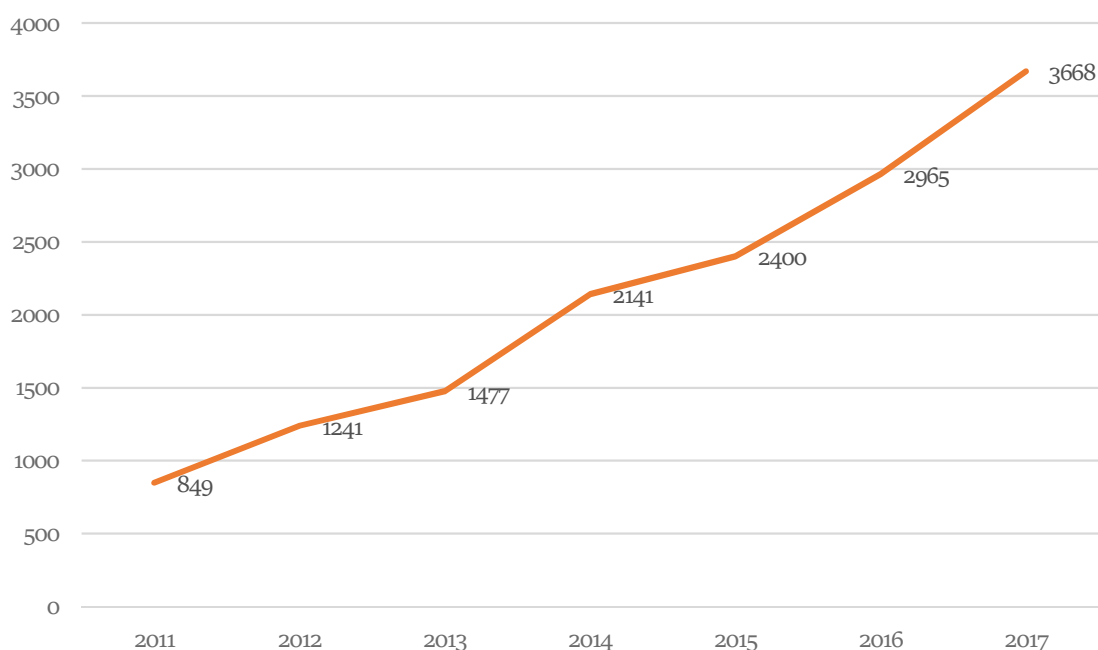
¹⁷ Ibidem, s. 82.

¹⁸ Ibidem, s. 82.

stanowiła 36,18% liczby ogólnej, przemoc ekonomiczna - 1,13%, a przemoc seksualna - 0,74%¹⁹. Przypadki stosowania przemocy psychicznej cechują się istotną dynamiką wzrostu (w stosunku do 2016 roku wzrost o 2,65%)²⁰.

Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że większość osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie zamieszkuje tereny miejskie (w skali kraju - 57,38%), jednak wartości te są zróżnicowane terytorialnie. Największe różnice w liczbie wypełnionych formularzy „Niebieska Karta-A” pomiędzy terenami miejskimi a wiejskimi występują w jednostkach podległych: KWP Katowice - o 3432 formularzy więcej w miastach, Komenda Stołeczna Policji (2494), we KWP Wrocławiu (2003) i KWP w Szczecinie (1841)²¹. Natomiast w jednostkach KWP w Kielcach, Krakowie, Lublinie, Radomiu i Rzeszowie liczba formularzy na terenach wiejskich była większa niż na terenach miejskich. Biorąc pod uwagę dane dotyczące przemocy w skali kraju, podobieństwa w strukturze osadniczej wskazanych regionów należy interpretować nie tyle jako różnice w występowaniu zjawiska przemocy domowej na obszarach wiejskich, co raczej w kategoriach różnic w sposobie pracy i metodologii zbierania danych pomiędzy poszczególnymi KWP.

Wyk 1. Liczba podejrzanych, wobec których zastosowano środek zapobiegawczy w postaci nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w latach 2011-2017

Źródło: Dane Prokuratury Generalnej za lata 2011-2017

1.3. METODOLOGIA BADANIA

Celem niniejszego badania była diagnoza doświadczanych form przemocy przez mieszkanki wsi oraz stanu ich wiedzy na temat instytucjonalnej oferty pomocowej w zakresie przeciwdziałania przemocy, w tym: ich orientacji w skali i rodzajach przemocy w rodzinie w

¹⁹ Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji. Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury "Niebieskie Karty" w 2017 r., Warszawa, 18 stycznia 2018 r., s. 24

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 13.

województwie zachodniopomorskim. Badanie miało ponadto na celu określenie roli kobiet wiejskich w monitorowaniu skali przemocy oraz możliwości podjęcia działań profilaktycznych, co może pozwolić na zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska na obszarach wiejskich województwa zachodniopomorskiego.

Plan badawczy. Badanie zostało zrealizowane w 5 etapach, wynikających z analizy problemowej oraz zaplanowanych działań diagnostycznych i miały następującą postać:

Etap 1. Przedmiot badania: Oszacowanie skali przemocy na obszarach wiejskich. Problemy badawcze: Jaka jest skala przemocy na obszarach wiejskich? Czy przemoc na obszarach wiejskich jest wyższa, czy też niższa niż w miastach? Metody badawcze: (1) Analiza danych zastanych

Etap 2. Przedmiot badania: Ocena wiarygodności ewidencji przemocy na obszarach wiejskich. Problemy badawcze: W jaki sposób prowadzona jest ewidencja aktów przemocy na obszarach wiejskich? Czy zdaniem osób prowadzących ewidencje dane są adekwatne do rzeczywistej skali zjawiska? Jakie są braki obecnego systemu ewidencji? Co należy zmienić/udoskonalić w systemie ewidencji aktów przemocy? Proponowane metody badawcze: (1) Analiza danych zastanych (desk research). (2) Standaryzowany kwestionariusz wywiadu skierowany do 18 PCPR-ów zlokalizowanych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego.

Etap 3. Przedmiot badania: Stopień identyfikowania doświadczanych form przemocy przez mieszkanki wsi. Metody badawcze: (1) 3 wywiady grupowe (focus group interview) zrealizowane z 5-12 respondentkami (w każdym wywiadzie) – kobietami mieszkającymi na wsi, z trzech różnych środowisk wiejskich: a) obszarów popegeerowskich, b) obszarów o dominującym znaczeniu indywidualnych gospodarstw rolnych oraz c) obszarów wiejskich zlokalizowanych w obszarach metropolitalnych. (2) wywiady pogłębione z wybranymi uczestniczkami wywiadów grupowych w formie wywiadu bezpośredniego lub telefonicznego (3 wywiady).

Etap 4. Przedmiot badania: Ocena stanu wiedzy mieszanek wsi na temat instytucjonalnej oferty pomocowej w zakresie przeciwdziałania przemocy. Proponowane metody badawcze: metodyka jak w 3 etapie badania: (1) wywiady grupowe oraz (2) wywiady pogłębione.

Etap 5. Przedmiot badania: Ocena potencjału kobiet wiejskich w działaniach nakierowanych na ograniczanie przemocy w środowisku lokalnym. Proponowane metody badawcze: jak wyżej, tj. analogiczna metodyka jak w etapie 3 i 4.

Metody i techniki wykorzystane w diagnozie:

(1) Analiza danych zastanych. Pierwszy etap działań stanowiły analizy typu Desk Research (analiza danych zastanych, analiza danych wtórnych) opartej na istniejących dokumentach dotyczących przemocy. Celem tej metody było oszacowanie skali przemocy i form podejmowanych interwencji na obszarach wiejskich. Wśród analizowanych przez zespół badawczy znalazły się m. in. dane gromadzone przez Sąd Okręgowy w Szczecinie, Komendy Powiatowe Policji, Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie oraz dane Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, GUS oraz Prokuratury Generalnej i Komendy Głównej Policji.

(2) Standaryzowany kwestionariusz wywiadu skierowany do 18 Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie zlokalizowanych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego. Kwestionariusz dotyczył kwestii skali przemocy domowej, systemu ewidencjonowania, jego braków oraz całościowej oceny systemu przeciwdziałania przemocy. Badanie zostało

przeprowadzone **techniką CAWI** (wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony internetowej).

(3) Wywiady panelowe (grupowe). Wywiady panelowe miały na celu dostarczenie wiedzy nt. grupowych poglądów kobiet wiejskich na temat skali, sposobu szacowania, profilaktyki i ograniczania przemocy w środowisku lokalnym. Stosowanie tej metody sprowadza się do rekonstrukcji doświadczeń osobistych, a dyskurs w grupie umożliwia analizę stopnia zaangażowania uczestników panelu w kwestii lokalnej polityki przeciwdziałania przemocy. Grupowy charakter wywiadów umożliwia ponadto wzajemne zachęcanie, czy prowokowanie do wyrażania opinii, niemożliwych do uzyskania podczas wywiadów indywidualnych. Wszystkie grupy fokusowe zostały przeprowadzone w ten sam sposób i obejmowały kwestie takie jak pytania, czym jest przemoc wobec kobiet i co może ona obejmować; jakie mogą być skutki tego rodzaju nadużyć; oraz czy przemoc wobec kobiet ma różny (tj. inny niż w mieście) wpływ na kobiety wiejskie. Chcieliśmy również wiedzieć, czy członkowie grupy fokusowej mają poglądy na temat wpływu przemocy wobec kobiet na różne grupy kobiet. Pytaliśmy również kobiety, do kogo zwróciłyby się, gdyby przemoc wobec kobiet była dla nich problemem i dlaczego.

Wywiady grupowe zostały przeprowadzone w środowiskach dobranych celowo według kryterium zróżnicowania obszarów wiejskich (obszarów tzw. popegeerowskich, obszarów zdominowanych przez indywidualne gospodarstwa rolne oraz obszarów wiejskich zlokalizowanych w obszarach metropolitarnych – w sferze oddziaływań dużego miasta). Przeprowadzono trzy wywiady grupowe (w miejscowościach Radowo Małe, Banie, Dobra), a w każdym z wywiadów uczestniczyło od 5 do 12 osób.

(4) Wywiady indywidualne. Indywidualne wywiady pogłębione zostały przeprowadzone z ekspertkami lub wybranymi uczestniczkami wywiadów grupowych w formie wywiadu bezpośredniego (3 wywiady). Wywiady pozwoliły na uzupełnienie ważnych kwestii, które nie zostały dogłębnie przeanalizowane podczas wywiadu grupowego lub poruszenia nowych problemów, które ujawniły się w toku prowadzenia badania.

Tab. 3. Obszary badawcze i odpowiadające im pytania szczegółowe

I. Stopień identyfikowania doświadczanych form przemocy przez mieszkanki wsi.

Obszary badawcze: wiedza mieszanek wsi na temat przemocy w ich środowisku lokalnym, źródła tej wiedzy, potencjalne źródła błędów w ocenie sytuacji przez mieszkanki wsi

Pytania szczegółowe: Co dzisiaj rozumiane przez kobiety jest jako przemoc?

Kto pada dzisiaj najczęściej ofiarą przemocy? Jaka jest skala zjawiska przemocy wobec kobiet? W jakich środowiskach? Co jest najczęstszą przyczyną przemocy?

Jak można opisać sprawców przemocy wobec kobiet, dlaczego zachowują się agresywnie wobec nich?

Jakie są najczęstsze praktyki przemocy (formy i charakter przemocy wobec kobiet)?

Czy w ocenie respondentów, kobiety uważają przemoc za sprawę prywatną, która musi "pozostać w rodzinie"?

II. Ocena stanu wiedzy mieszanek wsi na temat instytucjonalnej oferty pomocowej w zakresie przeciwdziałania przemocy.

Obszary badawcze: Wiedza kobiet wiejskich na temat instytucjonalnej oferty pomocy w zakresie przeciwdziałania przemocy, ocena aktualnego systemu wsparcia, sugerowane udoskonalenia/zmiany systemu, ocena sposobów różnicowania instytucjonalnych ofert wsparcia w zależności od przedmiotu

Pytania szczegółowe: Jakie strategie radzenia sobie z przemocą domową stosują kobiety (jak kobiety radzą sobie z przemocą domową)?

Co powoduje, że kobiety - ofiary przemocy - szukają pomocy?

Jakie są najczęstsze bariery zwracania się o pomoc ofiar przemocy?

Do kogo po tę pomoc kobiety się udają? Z jakimi reakcjami się spotykają? Jakie są efekty zwrócenia się o pomoc?

Jakie problemy kobiety widzą w istniejącym systemie ochrony ofiar przemocy

III. Ocena potencjału kobiet wiejskich w działaniach nakierowanych na ograniczanie przemocy w środowisku lokalnym

Obszary badawcze: Identyfikacja wpływu kobiet wiejskich na ograniczenie przemocy domowej - możliwe sposoby/scenariusze działania, potencjalny zasięg oddziaływania tych działań, deklarowana rola kobiet w zakresie monitorowania, wdrażania i ewaluacji systemu przeciwdziałania przemocy na wsi

Analiza SWOT: ocena zasobów lokalnych w kontekście rozwiązywania problemów zw. z przemocą wobec kobiet

2. PRZEMOC W RODZINIE JAKO POJĘCIE PRAWNE

Przemoc w rodzinie została zdefiniowana w art. 2 ust. 2 *Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390) jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Za członka rodziny przyjmuje się nie tylko osobę najbliższą, a zatem spokrewnioną czy spowinowaconą w rozumieniu art. 115 § 11 kodeksu karnego (k.k.), ale również inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jako jeden z nielicznych aktów prawnych zawiera preambułę, w której wprost wskazano, iż „przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności”.

Przyjęta w polskim ustawodawstwie definicja „przemocy w rodzinie” podkreśla, że w przemocy w rodzinie najbardziej istotne są demonstracja i wykorzystanie siły lub władzy w sposób, które są krzywdzące dla innych członków rodziny. Na ustawową definicję przemocy w rodzinie składa się przy tym kilka istotnych elementów. Po pierwsze, przemocą może być nie tylko zachowanie, które się powtarza, lecz także pojedyncze zachowanie. Po drugie, może to być działanie, tj. dokonanie jakiejś czynności, lub zaniechanie, czyli niepodjęcie działania, niewykonanie jakiejś czynności (np. zaniedbanie). Po trzecie, zachowanie to ma być umyślne. Kolejnym elementem ustawowej definicji przemocy w rodzinie jest kwestia naruszenia praw lub dóbr osobistych członków rodziny, w szczególności narażenie tych osób na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszenie ich godności, nietykalności cielesnej, wolności, w tym

seksualnej, spowodowanie szkód na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołanie cierpień i krzywd moralnych u osób dotkniętych przemocą.

Działania w obszarze przeciwdziałania i zwalczania przemocy w rodzinie koordynowane są w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020, w którym jako cel główny wskazano: „zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w Polsce”. Pozostałe cele szczegółowe to zintensyfikowanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie, zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz zwiększenie poziomu kompetencji przedstawicieli instytucji i podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w celu podniesienia jakości i dostępności świadczonych usług.

Programu obejmuje cztery podstawowe obszary dotyczące profilaktyki, ochrony i wsparcia osób dotkniętych przemocą w rodzinie, oddziaływania na osoby stosujące przemoc w rodzinie oraz służb realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

2.1. PRZEMOC W RODZINIE W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM ORAZ W NIEKTÓRYCH USTAWODAWSTWACH EUROPEJSKICH

Pojęcie „przemocy w rodzinie” zdefiniowane jest w pierwszej kolejności w konwencji Rady Europy z dnia 11 maja 2011 r. w sprawie zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej jako wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej lub ekonomicznej w rodzinie lub w domu albo między byłymi lub obecnymi małżonkami bądź partnerami, bez względu na to, czy sprawca dzieli lub dzielił to samo miejsce zamieszkania z ofiarą.

Problemu przemocy w rodzinie dotyczy również Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., ratyfikowana przez 187 państw, w tym Polskę, Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., ratyfikowana przez 196 państw, w tym Polskę oraz przepisy Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. oraz Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2.

Bardziej istotne z praktycznego punktu widzenia jest orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące przeciwdziałania przemocy domowej. W wyroku nr 3564/11 Eremia i inni v. Mołdawia z dnia 28 maja 2013 r. Trybunał wskazał, iż w sytuacji, w której władze państwa wiedziały o przemocy domowej, którego doznawała kobieta i jej dwie córki, a podejrzany o przemoc domową naruszał nakaz opuszczenia wspólnie zajmowanego lokalu – bez żadnej reakcji ze strony władz państwowych, można mówić o naruszeniu Konwencji o Ochronie Praw

Człowieka i Podstawowych Wolności. Trybunał wskazał wprost, iż zagrożenie dla psychiki i stanu fizycznego skarżącej było wystarczająco nieuchronne i poważne, by wymagać bezzwłocznego działania ze strony władz. Zdaniem Trybunału, „działania organów władzy to nie były proste zaniechania czy zwłoka w rozstrzygnięciu sprawy przemocy stosowanej względem skarżącej, lecz oznaczały wielokrotne zamykanie oczu na taką przemoc i odzwierciedlały dyskryminujący stosunek do pierwszej skarżącej jako kobiety.”

W kolejnym wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka sygn. 74839/10, *Mudric v. Mołdawia* z dnia 16 lipca 2013 r. Trybunał podkreślił, iż władze dobrze wiedziały o długiej historii zaburzeń psychicznych u byłego męża skarżącej. Znane były także jego szczególnie silnie negatywne uczucia względem byłej żony. Działania władz były jednakże nieskuteczne, jako że pozwoliły wymienionemu na przebywanie w domu skarżącej przez ponad rok po złożeniu na niego doniesienia. Ostatecznie został on uznany za osobę chorą psychicznie. Jednakże, gdyby postępowanie karne zostało wszczęte wcześniej, to sądy miałyby możliwość wcześniejszego nakazania jego przymusowego leczenia. Władze wspierały dalsze stosowanie przemocy przez byłego męża skarżącej, który czuł się bezkarny wobec braku jakichkolwiek działań państwowych. W związku z tym, w konkretnych okolicznościach niniejszej sprawy, Trybunał stwierdził, iż miało miejsce naruszenie art. 14 w związku z art. 3 Konwencji w odniesieniu do skarżącej.

Taka linia orzecznicza Trybunału powoduje jasną tendencję w większości państw europejskich do wprowadzania coraz bardziej restrykcyjnych przepisów dla sprawców przemocy w rodzinie z jednej strony i skuteczniejszych sposobów ochrony ofiar z drugiej strony. Dla przykładu, całkowicie odmiennie jest w Rosji, w której od 2017 r. obowiązuje ustawa o depenalizacji przemocy fizycznej w rodzinie, na mocy której jednorazowa przemoc wobec najbliższych członków rodziny jest zagrożona jedynie sankcją administracyjną (najczęściej w postaci kary pieniężnej), dopiero kolejne czyny wskazujące na długotrwałą przemoc mogą się wiązać z odpowiedzialnością na podstawie Kodeksu karnego.

W krajach europejskich natomiast wprowadzono przykładowe rozwiązania:

- we Francji ustawą nr 2006-399 z dnia 4 kwietnia 2006 r. wprowadzono surowsze środki zapobiegania i karania aktów przemocy dokonywanych przez współmałżonków/partnerów (byłych lub obecnych) lub wobec nieletnich
- w Hiszpanii powstały specjalne sądy ds. przemocy wobec kobiet z *Orden de Protección Judicial* (sądowymi środkami ochrony)
- na Cyprze akt przemocy popełniony w rodzinie stanowi przestępstwo kwalifikowane, zagrożone wyższą karą niż inne formy przemocy uwzględnione w Kodeksie karnym. Co ciekawe, jeżeli świadkami przemocy wobec kobiety są dzieci, kobieta jest obowiązana zeznawać pod rygorem odpowiedzialności karnej. Na Cyprze wprowadzono ponadto szczególne przepisy w odniesieniu do obowiązkowego zgłaszania nadużyć i aktów przemocy popełnianych wobec dzieci lub osoby z poważnymi upośledzeniami umysłowymi lub zaburzeniami psychicznymi, o których to przypadkach uzyskuje się wiedzę. Niezgłoszenie ich stanowi przestępstwo podlegające karze pozbawienia wolności do lat 2 i/lub grzywny (art. 35a ustawy nr L.119 (I)/2000)

- w Wielkiej Brytanii ustawą z 2004 r. o przemocy domowej wprowadzono dodatkową karę grzywny dla sprawców poważnych przestępstw i recydywistów. Grzywny te zasilają specjalny fundusz pomocy ofiarom

- w Austrii od 1 maja 1997 r. obowiązuje ustawa o ochronie przed przemocą w rodzinie zakładająca, że przemoc domowa jest kwestią bezpieczeństwa publicznego, a nie sprawą prywatną i to państwo ponosi odpowiedzialność za jej występowanie. Przepisy dopuszczają możliwość zastosowania przez policję tymczasowego środka ochrony ofiary przed sprawcą. W określonych przypadkach, tzn. jeżeli już w przeszłości dochodziło do aktów przemocy, istnieje uzasadnione podejrzenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osobistej, wezwani na interwencję policjanci mogą wydać sprawcy przemocy domowej nakaz natychmiastowego opuszczenia mieszkania oraz zakaz powrotu do niego przez 10 dni (w Danii – 4 tygodnie; w Czechach – 10 dni; w Szwecji – 30 dni, przy czym okres ten może być przedłużony, a „nakaz izolacji” wydaje prokurator). Nakaz opuszczenia mieszkania jest wydawany z urzędu, bez inicjatywy samej ofiary przemocy, a w praktyce czasami nawet wbrew jej woli. Nadto w ciągu 24 godzin od wydania sprawcy nakazu natychmiastowego opuszczenia mieszkania, policja informuje o tym odpowiednią organizację, która niezwłocznie kontaktuje się z ofiarą i proponuje pomoc prawną i wsparcie psychologiczne. Z kolei sprawcy proponuje się odbycie szkolenia korygującego jego zachowanie, na które składają się co najmniej 32 cotygodniowe sesje. W praktyce jednak większość sprawców nie uczestniczy w szkoleniach dobrowolnie, a kierowana jest przymusowo na mocy postanowienia sądu.

Niektóre państwa przyjęły dodatkowe rozwiązania w celu zapewnienia bezpiecznego schronienia dla ofiar przemocy domowej, np. w Wielkiej Brytanii pokrzywdzony co do zasady pozostaje w swoim domu, jednak policja instaluje tam alarm, kamery, drzwi antywłamaniowe, solidne zamki, światła sygnalizacyjne itp. W Hiszpanii pierwszeństwo w przydzielach lokali z zasobów komunalnych dla ofiar przemocy w rodzinie wprowadzono w regionie Wysp Kanaryjskich. Zasadę pierwszeństwa w uzyskaniu stałego zakwaterowania przez ofiary przemocy w rodzinie przyjęła również Francja.

2.2. ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA ZA PRZESTĘPSTWA ZWIĄZANE Z PRZEMOCĄ W RODZINIE NA GRUNCIE POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

Wyżej wskazana definicja przemocy w rodzinie ma charakter kompleksowy, odnoszący się do wszystkich dziedzin prawa. Na gruncie prawa karnego przemoc wobec członka rodziny może być ścigana z wykorzystaniem różnych przepisów prawa karnego, jednak na pierwszy plan wybija się tutaj art. 207 § 1 k.k. wprowadzający odpowiedzialność karną za przestępstwo znęcania się. W dalszej części omówione zostanie dokładnie ta właśnie regulacja.

Dla porządku jednak należy wskazać, iż odpowiedzialność karna za zachowania stanowiące przemoc w rodzinie może mieć miejsce również na podstawie:

- art. 148 k.k. (zabójstwo)
- art. 156 i 157 k.k. (uszkodzenie ciała)
- art. 189 k.k. (pozbawienie wolności)
- art. 190 k.k. (groźby)

- art. 190a k.k. (nękanie)
- art. 191 k.k. (zmuszanie do określonego zachowania)
- art. 197 - 203 k.k. (przestępstwa przeciwko wolności seksualnej)
- art. 208 k.k. (rozpijanie małoletniego).

Wszystkie wyżej wskazane przepisy uwzględniane są w statystyce gromadzonej w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Dane statystyczne za 2017 r. zostaną omówione w dalszej części.

Przechodząc do przestępstwa znęcania się należy wskazać, iż polega ono na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. Sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Od 13 lipca 2017 r. obowiązuje przepis art. 207 § 1a k.k. wskazujący, iż kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli znęcanie połączone jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10, a jeśli następstwem znęcania jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Głównym przedmiotem ochrony przepisu art. 207 § 1 k.k. jest rodzina, jej prawidłowe funkcjonowanie lub instytucja opieki. Drugim, dalszym przedmiotem ochrony – w zależności od tego, jaką formę i natężenie znęcanie przybrało – będzie życie, zdrowie, nietykalność cielesna, wolność i cześć (godność) człowieka.

Karane jest znęcanie fizyczne lub psychiczne, czyli zarówno zadawanie cierpień fizycznych, polegające np. na biciu, popychaniu, kopaniu, wykręcaniu rąk, zmuszaniu do wykonywania upokarzających czynności, duszeniu czy innym zadawaniu bólu, a także głodzeniu czy oziębieniu ciała ofiary. Znęcanie psychiczne może polegać na dręczeniu psychicznym np. przez lżenie, wyszydzanie, straszenie, poniżanie, powodowanie dyskomfortu psychicznego u ofiary, wzbudzanie u niej poczucia zagrożenia, niepokoju, obawy o własny los i własne mienie, straszenie, grożenie, używanie inwektyw, uprzykrzanie jej życia, robienie jej na złość. Znęcaniem psychicznym będzie zabieranie emerytury osobie starszej i pozbawienie jej pewnej samodzielności, odmowa wydania takich pieniędzy na żądanie, złośliwe odkręcanie wody w mieszkaniu, trzaskanie drzwiami, włączanie światła w późnych godzinach nocnych

Pojęcie znęcania oznacza zazwyczaj systematycznie powtarzające się zachowania złożone z jedno- lub wielorodzajowych pojedynczych czynności naruszających różne dobra, np. nietykalność ciała, godność osobistą. Wyjątkowo za znęcanie się można uznać również postępowanie ograniczone wprowadzie do jednego zdarzenia zwartego czasowo i miejscowo, lecz odznaczające się intensywnością zadawania dolegliwości fizycznych lub psychicznych, a zwłaszcza złożone z wielu aktów wykonawczych rozciągniętych w czasie.

O uznaniu za „znęcanie się” zachowania sprawiającego ból fizyczny lub cierpienia psychiczne ofiary powinna decydować ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego.

Termin „znęcanie się” na gruncie art. 207 zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się nad sobą małżonków w tym samym czasie

Co istotne, znęcanie się jest działaniem niezależnym od faktu, czy osoba, nad którą sprawca znęca się, nie sprzeciwia mu się i nie próbuje się bronić. Środki obronne stosowane przez taką osobę są usprawiedliwione, gdyż podejmowane są w obronie przed bezpośrednim bezprawnym zamachem na jej dobro.

2.3. SPECYFIKA POSTĘPOWAŃ KARNYCH PROWADZONYCH W SPRAWIE PRZEMOCY W RODZINIE W KONTEKŚCIE WYTYCZNYCH PROKURATORA GENERALNEGO Z DNIA 22.02.2016 R. DOTYCZĄCYCH ZASAD POSTĘPOWANIA POWSZECHNYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE.

Na każdym etapie postępowania prowadzonego w sprawie przemocy w rodzinie istnieją pewne specyficzne odmienności praktyczne. Wszystkie te odmienności zostały uwzględnione w obowiązujących wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 22.02.2016 r. dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Obowiązek ich wydawania co dwa lata wynika z przepisów *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*.

Już na etapie odbierania zeznań od osoby pokrzywdzonej należy udzielić jej szerszych pouczeń niż wynikające wyłącznie z kodeksu postępowania karnego. Pouczenia dotyczą form pomocy wskazanych w *Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* oraz gminnych, powiatowych i wojewódzkich programach przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Należy również pouczyć pokrzywdzoną osobę o placówkach pomocowych i organizacjach pozarządowych.

Istotnym przepisem w kontekście ścigania przestępczości związanej z przemocą w rodzinie jest art. 182 kodeksu postępowania karnego (k.p.k.), który wprowadza możliwość odmowy składania zeznań przez osobę najbliższą dla sprawcy. Jeżeli do złożenia zeznań jednak dojdzie, a na jakimkolwiek późniejszym etapie osoba najbliższa skorzysta jednak z prawa do odmowy składania zeznań, nie można wykorzystać w postępowaniu karnym uprzednio złożonych przez nią zeznań. W praktyce oznacza to, iż wówczas materiał dowodowy – którym często są wyłącznie zeznania pokrzywdzonej osoby najbliższej – przestaje istnieć. Korzystanie z prawa do odmowy składania zeznań na późniejszym etapie postępowania, po pogodzeniu się ze sprawcą, w istotny sposób utrudnia ściganie tego rodzaju przestępczości. Według wytycznych Prokuratora Generalnego w przypadku skorzystania przez pokrzywdzonego z prawa odmowy składania zeznań należy dążyć do pełnego wyjaśnienia okoliczności sprawy i zabezpieczać wszystkie możliwe dowody.

W każdej sprawie przeciwko podejrzanemu o przestępstwo związane z przemocą w rodzinie kluczową jest wobec tego izolacja sprawcy od pokrzywdzonego na bardzo wczesnym etapie postępowania. Może mieć to miejsce na dwa sposoby – albo poprzez tymczasowe

aresztowanie sprawcy albo nakazanie opuszczenia mu lokalu mieszkalnego, co musi być obligatoryjnie rozważone przez prokuratora w myśl cytowanych wytycznych.

Na podstawie art. 275a § 1 k.p.k. tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Środek ten stosuje prokurator na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli nie ustały przesłanki jego stosowania sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora, może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące.

Specyfika postępowania karnego rozciąga się aż na etap postępowania wykonawczego, po wydaniu prawomocnego wyroku. Jeśli sąd orzekł karę pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania, na podstawie art. 12d *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* sąd może zarządzić zatrzymanie skazanego, jeśli w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny. Po zatrzymaniu skazany jest doprowadzony na posiedzenie, na którym sąd może zarządzić wykonanie kary zawieszanej i orzec o tym, że jest ono wykonalne z chwilą jego wydania, a zatem po posiedzeniu skazany jest doprowadzany do zakładu karnego.

Powyższe środki służą izolacji sprawców przemocy w rodzinie od ofiar. Do niedawna uważano bowiem, że państwo powinno zapewnić ofiarom jedynie schroniska, do których mogłyby uciec przed sprawcą. Obecnie mówi się o tym, że to sprawca powinien opuścić dom zamieszkiwany z pokrzywdzonym.

2.4. INNE PRZEWIDZIANE PRZEPISAMI PRAWA FORMY POMOCY DLA POKRZYWDZONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE

W *Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* ustawodawca za priorytet przyjął udzielanie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpłatnej pomocy mogącej przybierać różnorodne formy, m.in. poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego, interwencji kryzysowej i wsparcia, ochrony przed dalszym krzywdzeniem, zapewnienia bezpiecznego schronienia, pomocy w uzyskaniu mieszkania (art. 3 ust. 1 ustawy). Wobec osób stosujących przemoc w rodzinie przewidziane zostały środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z pokrzywdzonymi oraz oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (art. 4 ustawy). Wprost wskazany jest również obowiązek współdziałania organów administracji rządowej i samorządowej z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie (art. 9 ust. 1 ustawy). Od 2010 r. w polskim modelu funkcjonują także specyficzne instytucje współpracy na poziomie gmin – zespoły interdyscyplinarne ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydent miasta. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej; Gminnej Komisji Rozwiązywania

Problemów Alkoholowych; Policji; oświaty; ochrony zdrowia; organizacji pozarządowych. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi także kuratorzy sądowi i mogą wchodzić także prokuratorzy oraz przedstawiciele innych podmiotów. Zespół zajmuje się kwestiami ogólnymi - może tworzyć grupy robocze w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach. Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:

- 1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
- 2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
- 3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

W zakresie izolacji sprawcy przemocy w rodzinie od ofiary do *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* wprowadzono nakaz opuszczenia lokalu jako instytucję cywilnoprawną. Zgodnie z 11a ustawy, jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie swoim zachowaniem, polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie, czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania. Postanowienie sądu w tej sprawie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku.

Ponadto w Ustawie wskazano, iż podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę "Niebieskie Karty" i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Procedura "Niebieskie Karty" obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Wszczęcie procedury "Niebieskie Karty" następuje przez wypełnienie formularza "Niebieska Karta" w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.

Procedura "Niebieskie Karty" prowadzona jest przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia. Na posiedzeniu członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, dokonują analizy sytuacji rodziny. Wszystkie działania są dokumentowane. W przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa dokumenty są przekazywane organom właściwym do prowadzenia postępowania przygotowawczego.

Przepisy wykonawcze do *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* wprowadzają szczególne obowiązki dla każdej osoby uczestniczącej w pracach zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

W ramach procedury pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej:

- 1) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
- 2) udziela kompleksowych informacji o:
 - a) możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
 - b) formach pomocy dzieciom doświadczającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,
 - c) możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
- 3) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
- 4) zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całonocowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

W ramach procedury funkcjonariusz Policji:

- 1) udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udziela pierwszej pomocy,
- 2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 3) podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem na podstawie odrębnych przepisów w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania,
- 4) przeprowadza, o ile jest to możliwe, z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, oraz wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego,
- 5) przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa,
- 6) podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby,

co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

W ramach procedury przedstawiciel ochrony zdrowia każdorazowo udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, informacji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia oraz o uprawnieniu do uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie.

W ramach procedury przedstawiciel oświaty:

- 1) udziela kompleksowych informacji o:
 - a) możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
 - b) możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- 3) może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- 4) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci,
- 5) udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

W ramach procedury członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej opracowują indywidualny plan pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, i jej rodziny, który zawiera propozycje działań pomocowych. Indywidualny plan pomocy może ulegać zmianie w zależności od potrzeb i sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

Zespół interdyscyplinarny lub grupa robocza podejmują również działania z udziałem osoby, co do której istnieje podejrzenie, iż stosuje przemoc. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej. Spotkania z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, oraz osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w szczególności:

- 1) diagnozują sytuację rodziny, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą,

- 2) przekazują informacje o konsekwencjach popełnianych czynów,
- 3) motywują do udziału w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych,
- 4) przeprowadzają rozmowę pod kątem nadużywania alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych lub leków,
- 5) przekazują informacje o koniecznych do zrealizowania działaniach w celu zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie.

Jeżeli osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, nadużywa alkoholu, członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej kierują tę osobę do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Zakończenie procedury następuje w przypadku:

- 1) ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia zaprzestania dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy albo
- 2) rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań.

Zakończenie procedury wymaga udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego.

2.5. SYTUACJA PRAWNA POKRZYWDZONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE

Definicja pokrzywdzonego w przepisach polskiego prawa jest szeroka i obejmuje ona wszystkie osoby fizyczne i prawne, których dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Definicja funkcjonująca w polskim systemie prawa karnego nie wyklucza żadnej z osób z kręgu potencjalnych pokrzywdzonych bez względu na pochodzenie, wiek, rasę, płeć, przekonania. Pokrzywdzeni przemocą w rodzinie korzystają z tych samych uprawnień procesowych, co inne osoby pokrzywdzone, jednak z uwagi na charakter przestępstw popełnionych na ich szkodę, podejmowane są na ich rzecz również inne działania.

W Polsce funkcjonuje system pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, w szczególności przestępstwami związanymi z przemocą w rodzinie, którego realizatorami są przede wszystkim organizacje pozarządowe. W ramach tego systemu pokrzywdzonym udzielana jest pomoc prawa, psychologiczna, psychiatryczna i materialna. Działania finansowane są ze środków funduszu celowego funkcjonującego pod nazwą Fundusz Sprawiedliwości - Fundusz Pomocy Poszkodowanym i Pomocy Postpenitencjarnej. Jest to państwowy fundusz celowy ukierunkowany na pomoc pokrzywdzonym i świadkom, przeciwdziałanie przestępczości oraz pomoc postpenitencjarną. W ramach tego funduszu Ministerstwo Sprawiedliwości rozdziela każdego roku fundusze m.in. na rzecz organizacji pozarządowych i zleca im zadania prowadzenia ośrodków pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Każdy ośrodek udziela co najmniej wsparcia prawnego, psychologicznego i psychiatrycznego osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Wsparcie dla osób pokrzywdzonych przestępstwem jest zapewniane na terenie całego kraju w każdym województwie. Ośrodki gwarantują codzienne dyżury na miejscu w swoich siedzibach oraz dyżury telefoniczne. Pokrzywdzeni zgłaszający się do ośrodków uzyskują informacje o zakresie i formie udzielanego wsparcia, które ma charakter bezpłatny.

O działalności tego rodzaju instytucji policjant lub prokurator przesłuchujący pokrzywdzonego przemocą w rodzinie ma obowiązek go poinformować, co wynika z wyżej omówionych wytycznych Prokuratora Generalnego.

W szczególnych przypadkach możliwe jest uzyskanie bezpośredniej ochrony i pomocy dla pokrzywdzonego przemocą w rodzinie, w myśl przepisów ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka. Do środków ochrony i pomocy należą:

- 1) ochrona na czas czynności procesowej - może polegać na obecności funkcjonariuszy Policji w pobliżu osoby chronionej w trakcie czynności procesowej z jej udziałem, w drodze do miejsca przeprowadzenia tej czynności lub w drodze powrotnej;
- 2) ochrona osobista - może zostać udzielona w przypadku wysokiego stopnia zagrożenia dla życia lub zdrowia osoby chronionej w związku z postępowaniem karnym lub karnym skarbowym, jeżeli zachodzi konieczność długotrwałej ochrony, w tym w sprawach o przestępstwa znęcania się oraz zgwałcenia, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach także w innych sprawach. Ochrona osobista może polegać na: stałej obecności funkcjonariuszy Policji w pobliżu osoby chronionej; czasowej obecności funkcjonariuszy Policji w pobliżu osoby chronionej; czasowej obserwacji osoby chronionej i otoczenia, w którym przebywa; wskazaniu osobie chronionej bezpiecznych miejsc przebywania oraz czasu i bezpiecznego sposobu przemieszczania się; określeniu zakresu, warunków i sposobu kontaktowania się osoby chronionej z innymi osobami;
- 3) pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu - polega na podejmowaniu czynności organizacyjnych umożliwiających osobie chronionej pobyt w innym miejscu niż dotychczasowe oraz na udzieleniu pomocy finansowej.

Szczególne uprawnienia dotyczą małoletnich pokrzywdzonych. Wówczas gwarantowane jest wysłuchanie niepełnoletnich w warunkach sprzyjających oraz z udziałem psychologa dziecięcego. Kodeks postępowania karnego stanowi w art. 185a, że w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub przestępstwa przeciwko wolności, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jak też przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (np. znęcanie się) pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Przesłuchanie utrwalane jest w formie audiowizualnej i wówczas na rozprawie w trakcie postępowania sądowego, odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania.

Zgodnie z art. 51 § 2 kodeksu postępowania karnego, jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Przedstawicielem ustawowym małoletniego jest rodzic wykonujący władzę rodzicielską, albo opiekun prawny małoletniego (w przypadku braku rodzica lub pozbawienia go władzy rodzicielskiej). Jednakże zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego w przypadkach, gdy oskarżonym jest jeden z rodziców małoletniego (co bardzo często ma miejsce przy przestępstwach przemocy w rodzinie),

drugi rodzic nie może być reprezentować dziecka w postępowaniu karnym. W takim przypadkach przedstawiciela małoletniego – czyli tzw. kuratora - musi wyznaczyć właściwy sąd opiekuńczy np. na wniosek organu prowadzącego postępowanie.

3. WYNIKI BADAŃ

3.1. ANALIZA DANYCH DOTYCZĄCYCH ŚCIGANIA PRZESTĘPSTW ZWIĄZANYCH Z PRZEMOCĄ W RODZINIE W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM (za rok 2017)

Analizie poddano odnotowane w 2017 r. w całym województwie zachodniopomorskim dane statystyczne dotyczących przestępstw w rodzinie przekazywane w związku z wejściem w życie Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r, ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Analizy dokonano w podziale na dane dotyczące obszaru Prokuratury Okręgowej w Szczecinie i dotyczące obszaru Prokuratury Okręgowej w Koszalinie.

W całym województwie zachodniopomorskim w 2017 r. odnotowano 2332 tego rodzaju przestępstwa, w tym 1583 w okręgu szczecińskim i 749 w okręgu koszalińskim. Zdecydowaną większość z nich stanowiły przestępstwa znęcania się. Było ich łącznie 1808, a zatem 77,5% wszystkich przestępstw przeciwko rodzinie. Ponadto odnotowano:

- 11 zabójstw na tle przemocy w rodzinie (5 w okręgu szczecińskim i 6 w koszalińskim)
- 95 przypadków uszkodzeń ciała (74 w okręgu szczecińskim i 21 w koszalińskim)
- 3 przypadki pozbawienia wolności (2 w okręgu szczecińskim i 1 w koszalińskim)
- 242 przypadki gróźb (206 w okręgu szczecińskim i 36 w koszalińskim)
- 57 przypadków nękania (33 w okręgu szczecińskim i 24 w koszalińskim)
- 13 przypadków zmuszania do określonego zachowania (7 w okręgu szczecińskim i 6 w koszalińskim)
- 68 przypadków przestępstw seksualnych (39 w okręgu szczecińskim i 29 w koszalińskim)
- 2 przypadki rozpijania małoletnich w okręgu koszalińskim
- 33 inne przestępstwa.

Z 2332 postępowań łącznie, w 1499 przypadkach wszczęto postępowanie (64,2%). W pozostałych przypadkach odmówiono wszczęcia postępowania.

Wobec 933 osób wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, w tym wobec 73 kobiet (7,8%) i wobec 860 mężczyzn (92,2%). Analogicznie częściej osobami pokrzywdzonymi były kobiety – w 1919 przypadkach niż mężczyźni – w 394 przypadkach. Odnotowano 701 pokrzywdzonych dzieci, w tym 373 dziewczynki i 328 chłopców.

W okręgu szczecińskim sądy zastosowały tymczasowe aresztowanie wobec 110 osób (16,2% wszystkich podejrzanych). W okręgu koszalińskim – wobec 45 osób, czyli 17,5% wszystkich podejrzanych. Są to wskaźniki, które niemal dwukrotnie przewyższają wskaźnik

ogólny stosowania tymczasowego aresztowania wobec sprawców wszystkich przestępstw. Dodatkowo do nakazu opuszczenia lokalu doszło wobec 298 osób. Łącznie odizolowanych od pokrzywdzonych zostało 453 sprawców, a zatem blisko połowa. Wobec kolejnych 279 osób zastosowano jednak dozór Policji z zakazem kontaktowania się z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie. Można przypuszczać, że chodzi tu o takie sytuacje, gdy pokrzywdzony i sprawca nie mieszkają już faktycznie razem (a zatem nie ma podstaw, aby nakazywać opuszczenie lokalu sprawcy), jednak w celu ochrony pokrzywdzonego zakazuje się podejrzanemu jakiegokolwiek kontaktu z pokrzywdzonym.

Sposób zakończenia postępowania przygotowawczego różnił się w zależności od okręgu, i tak:

- w okręgu szczecińskim zakończono 1442 sprawy, w tym:
 - 491 spraw (34%) skierowano do sądu
 - 348 spraw (24%) umorzono
 - 414 spraw (28,7%) zakończono odmową wszczęcia
 - 32 sprawy (2,2%) zawieszono
 - 157 spraw (10,9%) zakończono w inny sposób (zwykle przekazaniem do innej jednostki prokuratury)
- w okręgu koszalińskim zakończono 657 spraw, w tym:
 - 176 spraw (26,8%) skierowano do sądu
 - 177 spraw (26,9%) umorzono
 - 211 spraw (31,9%) zakończono odmową wszczęcia
 - 12 spraw (1,8%) zawieszono
 - 81 spraw (12,3%) zakończono w inny sposób (zwykle przekazaniem do innej jednostki prokuratury)

Zdecydowanie częściej zatem kierowano do sądu sprawy przeciwko podejrzanym o przestępstwa związane z przemocą w rodzinie w okręgu szczecińskim, rzadziej w tym okręgu umarzano tego rodzaju sprawy i odmawiano wszczęcia postępowania.

W zakresie 1583 spraw związanych z przemocą w rodzinie odnotowanych w okręgu szczecińskim poddano analizie dane dotyczące miejsca popełnienia przestępstwa, w podziale na: 1) miasto Szczecin, 2) miasta powyżej 10 tysięcy mieszkańców, 3) miasta do 10 tysięcy mieszkańców, 4) wsie.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, w Szczecinie odnotowano 364 sprawy o przestępstwa związane z przemocą w rodzinie, co stanowi 23% wszystkich stwierdzonych przestępstw tej kategorii. W dużych miastach, liczących powyżej 10.000 mieszkańców odnotowano 576 tego rodzaju przestępstw (36,4%), natomiast w miastach liczących do 10.000 mieszkańców – jedynie 144 przestępstwa związane z przemocą w rodzinie (9,1%). W środowiskach wiejskich odnotowano 498 spraw o przemoc w rodzinie, co stanowi 31,5% wszystkich tego rodzaju przestępstw. Należy przy tym zauważyć, iż sytuacja w tym zakresie wygląda odmiennie w zależności od badanego powiatu, i tak:

- w powiecie choszczeńskim (łącznie: 89 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 32 sprawy (35,95%)

- miasta do 10.000 mieszkańców: 16 spraw (17,98%)
- wsie: 41 spraw (46,07%)
- w powiecie goleniowskim (łącznie: 97 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 58 spraw (59,8%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 5 spraw (5,6%)
 - wsie: 34 sprawy (35,05%)
- w powiecie gryfickim (łącznie 247 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 93 sprawy (37,65%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 48 spraw (19,43%)
 - wsie: 106 spraw (42,91%)
- w powiecie gryfińskim (łącznie 188 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 68 spraw (36,17%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 19 spraw (10,1%)
 - wsie: 101 spraw (53,72%)
- w powiecie kamieńskim (łącznie 48 spraw):
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: brak spraw
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 24 sprawy (50%)
 - wsie: 24 sprawy (50%)
- w powiecie łobeskim (łącznie 72 sprawy)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 19 spraw (26,4%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 12 spraw (16,7%)
 - wsie: 41 sprawy (56,9%)
- w powiecie myśliborskim (łącznie 98 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 64 sprawy (65,3%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: brak spraw
 - wsie: 34 sprawy (34,7%)
- w powiecie polickim (łącznie 77 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 51 spraw (66,23%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: brak spraw
 - wsie: 26 spraw (33,77%)
- w powiecie pyrzyckim (łącznie 70 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 19 spraw
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 6 spraw
 - wsie: 45 spraw
- w powiecie stargardzkim (łącznie 159 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 113 spraw (27,14%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 5 spraw (3,14%)
 - wsie: 46 spraw (28,94%)
- w powiecie świnoujskim (łącznie 68 spraw)
 - miasta powyżej 10.000 mieszkańców: 59 spraw (86,76%)
 - miasta do 10.000 mieszkańców: 9 spraw (13,24%)

- wsie: brak spraw

W odniesieniu do stwierdzonych 498 przypadków przemocy w rodzinie w środowiskach wiejskich ustalono, iż jedna z tych spraw jest w toku, natomiast 497 zostało zakończonych:

- w 181 przypadkach skierowaniem sprawy do sądu z aktem oskarżenia, wnioskiem o wyrok skazujący czy wnioskiem w trybie art. 324 kpk, co stanowi 36,4% wszystkich spraw zakończonych
- w 169 przypadkach umorzeniem postępowania, co stanowi 34% wszystkich spraw zakończonych
- w 135 przypadkach odmową wszczęcia postępowania, co stanowi 27,2% wszystkich spraw zakończonych
- w 12 przypadkach zawieszeniem postępowania, co stanowi 2,4% wszystkich zakończeń.

Sposób zakończeń postępowań przygotowawczych prowadzonych o sprawy związane z przemocą w rodzinie w środowiskach wiejskich nie odbiega zatem w znaczący sposób od ogólnych danych w tym zakresie dla województwa zachodniopomorskiego. Jedyna różnica występuje w zakresie zakończenia spraw w tzw. inny sposób – w szczególności przekazaniem do innej prokuratury czy połączeniem do już trwającego postępowania. Taki rodzaj zakończeń w zasadzie nie występuje w zakresie postępowań prowadzonych o przemoc w rodzinie w środowiskach wiejskich. Środowiska te są zwykle dobrze znane lokalnym organom ścigania i rzadziej zdarza się omyłkowe jednoczesne rejestrowanie kilku spraw dotyczących przemocy w jednej rodzinie (np. z uwagi na skierowanie odrębnych zawiadomień przez pokrzywdzonych, zespół interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie i przedstawicieli oświaty). Z uwagi na powyższe nie jest konieczne łączenie kilku postępowań prowadzonych w tej samej sprawie.

3.2. PRZEMOC DOMOWA W OPINIACH KLUCZOWYCH AKTORÓW INSTYTUCJONALNYCH (PCPR-ÓW)

3.2.1. Kwestie teoretyczno-metodologiczne

Jedną z kluczowych kwestii praktycznych dotyczących przemocy domowej na obszarach wiejskich jest ocena sposobu funkcjonowania systemu przeciwdziałania występowania tego zjawiska. W celu dokonania oceny aktualnego systemu opracowano standaryzowany kwestionariusz wywiadu, który skierowano do 18 Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie, zlokalizowanych w powiatach ziemskich województwa zachodniopomorskiego. Kwestionariusz zawierał pytania na temat skali przemocy domowej, systemu ewidencjonowania tej przemocy, braków tego systemu, wskazania potencjalnych „sojuszników” w wiejskim środowisku lokalnym. Kwestionariusz odnosił się także do całościowej oceny aktualnych rozwiązań instytucjonalnych.

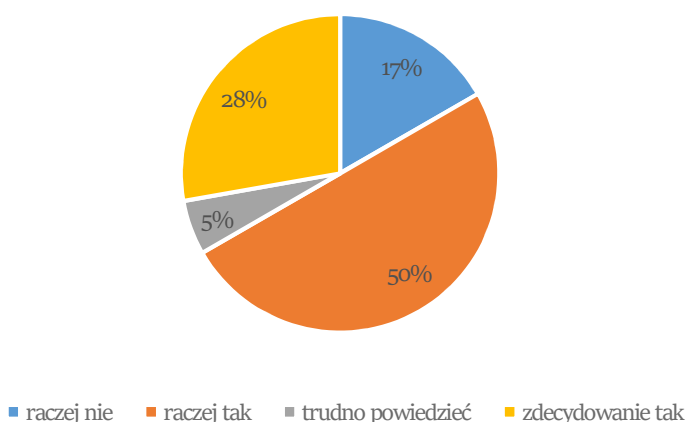
Badanie miało charakter pełny (respondenci pochodzili ze wszystkich 18 powiatów ziemskich województwa zachodniopomorskiego). Badanie zostało przeprowadzone metodą CAWI (wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony internetowej) oraz CATI (wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny). Druga z wymienionych metod była stosowana w przypadku braku odzewu ze strony respondentów na e-mailowe zaproszenie do udziału w badaniu (5 przypadków).

Badaniu poddano respondentów pracujących w Powiatowych Centrach Pomocy Rodzinie lub jednostkach organizacyjnych im podlegających. W większości odpowiedzi udzielali kierownicy tych jednostek (14 osób). W pozostałych przypadkach (4 osoby) odpowiedzi udzielili koordynatorzy powiatowi ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. 14 respondentów było płci żeńskiej, a 4 męskiej.

3.2.2. Wyniki badania

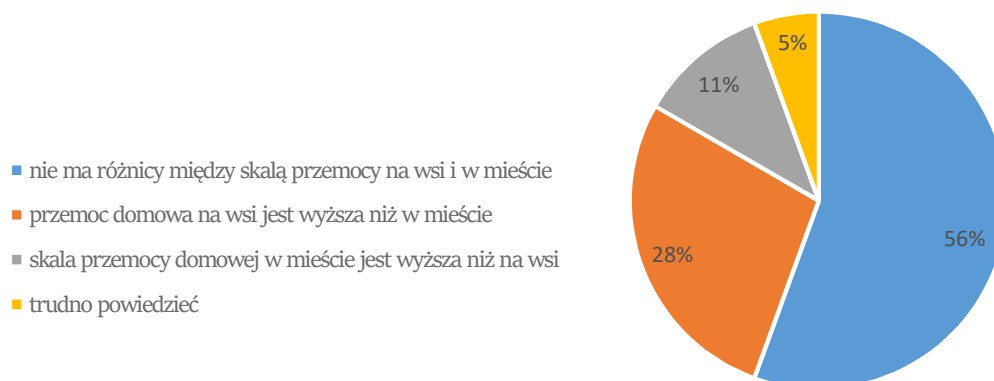
W pierwszej kolejności zapytano respondentów o ocenę znaczenia problemu przemocy domowej na obszarze ich powiatów.

Czy, Pana/Pani zdaniem, przemoc domowa jest ważnym problemem w powiecie?

Respondenci w swych ocenach byli umiarkowani, tzn. większość badanych określała problem przemocy domowej jako „raczej” ważny (9 osób) lub „raczej” nieważny (3 osoby). Dla 5 osób przemoc domowa jest bardzo ważnym problemem społecznym w powiecie, zaś 1 osoba zjawisku przemocy nie nadała kierunku oceny (wypowiedź „trudno powiedzieć”).

Czy, biorąc pod uwagę Pana/Pani doświadczenie i wiedzę, skala przemocy na obszarach wiejskich jest wyższa, czy też niższa niż w miastach?

Wśród respondentów przeważa opinia, iż skala przemocy domowej na obszarach wiejskich i w miastach jest zbliżona. Opinie taką wyraziło 10 respondentów (56%). 5 respondentów uznało, iż przemoc domowa na wsi jest wyższa niż w mieście, zaś 2 odwrotnie, że to w mieście jest ona wyższa niż na wsi.

Brak jednolitej opinii na temat skali przemocy domowej świadczyć może o różnym umiejscowieniu tej kwestii w systemie wartości społecznych respondentów lub o rzeczywistej skali występowania tego zjawiska.

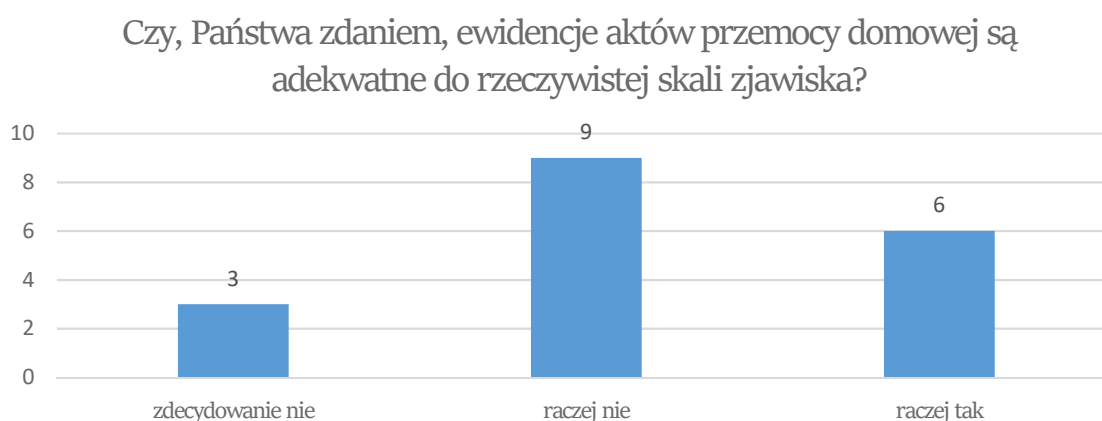
Ewidencja aktów przemocy domowej

Ewidencja aktów przemocy domowej nie jest prowadzona w sposób identyczny we wszystkich powiatach. Z zebranych opinii wynika, że:

- w 9 powiatach ewidencję aktów przemocy domowej prowadzi PCPR,
- w 4 powiatach PCPR korzysta z danych dostarczanych przez Policję,
- w 3 powiatach ewidencję prowadzą tylko gminne OPS-y,
- a jeden z respondentów stwierdził, iż PCPR nie ma uprawnień do prowadzenia takiej ewidencji.

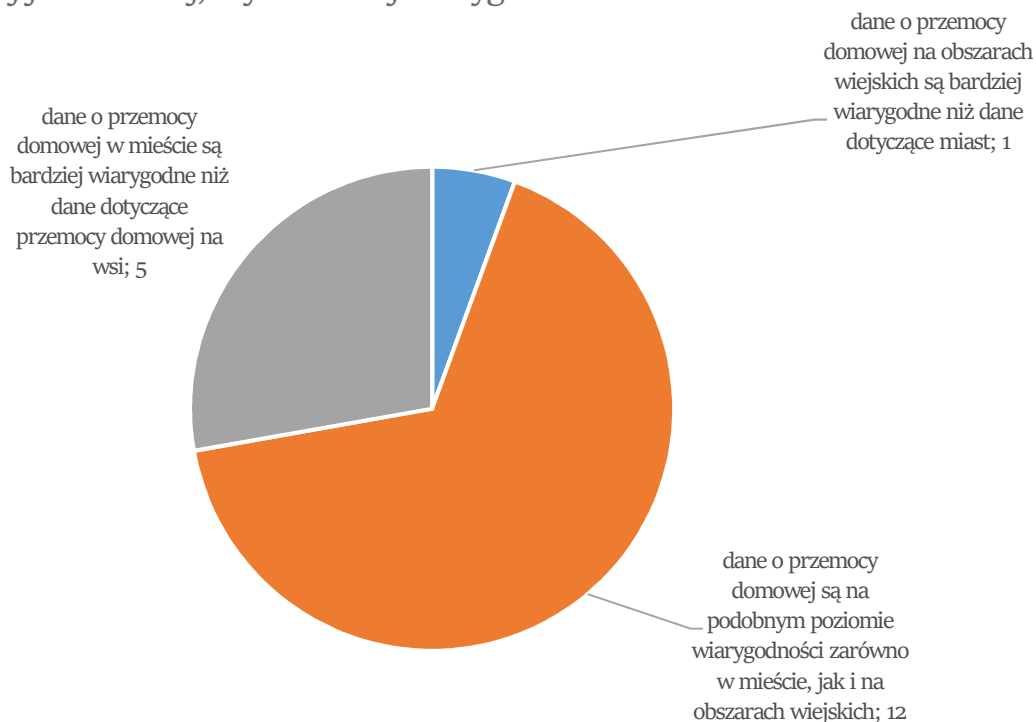
Jedynie w 7 przypadkach prowadzona ewidencja przemocy domowej uwzględnia rozróżnienie miejsca przemocy domowej pomiędzy miastem a wsią.

Jako wyróżnik identyfikujący występowanie przemocy domowej na obszarach wiejskich wskazuje się miejsce zamieszkania ofiary przemocy (1 przypadek), miejsce występowania przemocy (1 przypadek), miejsce zgłoszenia faktu przez otoczenie lub policję (1 przypadek), ale generalnie identyfikacja następuje na podstawie analizy dokumentacji zespołów interdyscyplinarnych lub ośrodków pomocy społecznej. Jeden z respondentów stwierdził z kolei, że kwestia przemocy domowej jest domeną gminnych ośrodków pomocy społecznej i PCPR nie prowadzi żadnej ewidencji dotyczącej przemocy domowej.

1/3 badanych prowadzoną ewidencję aktów przemocy uznaje za „raczej” adekwatną w stosunku do rzeczywistej skali zjawiska. Większość badanych jest jednak zdania przeciwnego i twierdzi, iż prowadzona ewidencja nie odpowiada rzeczywistości w bardzo dużym stopniu (3 osoby) lub w umiarkowanym stopniu (9 respondentów).

Czy w odniesieniu do obszarów wiejskich rejestrowanie przemocy domowej jest bardziej, czy też mniej wiarygodne niż w miastach?

Tylko jeden respondent uznał, że dane o przemoc domowej są bardziej wiarygodne dla obszarów wiejskich niż dla miast. 5 osób jest zdania przeciwnego i twierdzi, iż to właśnie dane z miast są bardziej wiarygodne, niż dane ze wsi. Generalnie dominuje jednak pogląd, że dane mają podobny poziom wiarygodności niezależnie od tego, czy dotyczą obszarów wiejskich czy miejskich (12 osób).

Jak stwierdzono w toku pogłębionych badań jakościowych, zróżnicowanie oceny wiarygodności danych można wytłumaczyć odmiennością założeń ontologicznych respondentów wobec sposobów dostrzegania aktów przemocy domowej. Zgodnie z dominującymi założeniami, o skali przemocy domowej dowiadujemy się na podstawie działalności właściwych służb. Służby te lepiej działają w mieście, więc informacje dotyczące miasta są bardziej zbliżone do rzeczywistych. Drugi pogląd zakłada większe znaczenie nieformalnej kontroli społecznej. Stąd większa wiarygodność danych z obszarów wiejskich. Taki pogląd wyraziła jednak tylko jedna osoba.

Respondenci pytani o braki obecnego systemu ewidencji przemocy domowej m.in. wskazali na brak spójnego "banku informacji", dostępnego dla wszystkich instytucji pomocowych na terenie powiatu. Inny respondent stwierdził, iż „przemoc domowa jest ewidencjonowana: każda instytucja pracująca w tym obszarze ma swój sposób dokumentowania. Niebieskie Karty spływają do Zespołów Interdyscyplinarnych, a instytucje świadczące pomoc specjalistyczną, poradnictwo prawne, psychologiczne itp. prowadzą dodatkowo dokumentację”.

Możliwości poprawy istniejącego systemu ewidencji przemocy domowej respondenci dostrzegają w nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie lub w przyjęciu powszechnie obowiązującego i jednolitego standardu. Chodzi tu o „wprowadzenie jednolitego systemu informatycznego dla wszystkich służb pomocowych, umożliwiającego pobieranie,

aktualizację, szybki przepływ informacji oraz danych dotyczących konkretnych rodzin, osób objętych działaniami interwencyjnymi, pomocowymi czy profilaktycznymi, co optymalizuje czas właściwej reakcji na sytuacje kryzysową w rodzinie”.

Zdaniem 3 respondentów aktualny system gromadzenia danych jest wystarczający (wypowiedzi: „system ewidencji jest wystarczający”, „brak uwag”, „system ewidencji jest wystarczająco poprawny, jeśli chodzi o moją instytucję”). Większość, bo 11 respondentów, w ogóle nie odniosło się do kwestii możliwych zmian w systemie ewidencjonowania aktów przemocy domowej. Oryginalny pogląd wyraził jeden z respondentów, który stwierdził, iż należy publikować informację o dobrze zakończonych przypadkach interwencji w przemoc domową, co zapewniłoby wyższą skuteczność pozyskiwania informacji o rzeczywistej skali przemocy domowej.

Realizacja zadań powiatu w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej

Jak wykazano we wcześniejszej części, powiaty nie mają jednolitego sposobu ewidencjonowania aktów przemocy domowej. Tym bardziej nie mają jednolitego systemu wsparcia dla ofiar i członków rodzin przemocy domowej.

Zebrane dane, choć nie były weryfikowane pod względem rzeczywistych rozwiązań instytucjonalnych, to i tak wskazują na ogromne ich zróżnicowanie. Pod względem formalnym można wskazać na duży wachlarz możliwych działań: od prowadzonych bezpośrednio przez jednostki i agendy samorządu gminnego i powiatowego, poprzez działania podmiotów komercyjnych, aż po aktywność organizacji pozarządowych łączących zaangażowanie swych członków i środki przekazywane im przez administrację publiczną w ramach zadań zleconych.

Rzeczywiście, formy wsparcia dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie są zapewniane w powiatach w bardzo zróżnicowany sposób. Świadczą o tym wypowiedzi respondentów:

- *ofiary przemocy domowej kierowane są do innych powiatów, z którymi podpisane jest porozumienie (8 przypadków, w jednym przypadku stosuje się zasadę, iż „przemocnik” ma być daleko od rodziny – chodzi więc o odizolowanie od rodziny osoby stosującej przemoc od jej ofiar, a nie o bezpieczne umieszczenie w ośrodku wsparcia ofiar przemocy);*
- *na terenie powiatu brak jest ośrodka wsparcia, w razie konieczności skorzystalibyśmy ze specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie w województwie zachodniopomorskim, np.: w Białogardzie lub Świnoujściu;*
- *w powiecie nie ma ośrodka. Dotychczas nie było konieczności kierowania kogokolwiek. Trwają rozmowy dotyczące zorganizowania w/w pomocy dla ofiar przemocy domowej;*
- *ośrodek na terenie powiatu prowadzi organizacja pozarządowa;*
- *powiat prowadzi punkt interwencji kryzysowej z miejscami dla ofiar (2 przypadki);*
- *powiat prowadzi własny ośrodek wsparcia;*
- *powiat prowadzi własny ośrodek wsparcia, powiat prowadzi hostel m.in. dla osób doświadczających przemocy*
- *powiat zapewnia miejsca w hostelu oraz świadczy pomoc specjalistyczną prawną, psychologiczną, mediacje;*

najbardziej skomplikowane i kompleksowe rozwiązanie dotyczy powiatu, gdzie:

- powiat prowadzi własny ośrodek wsparcia, a także na terenie powiatu swój ośrodek prowadzi organizacja pozarządowa. Niekiedy ofiary przemocy domowej kierowane są do innych powiatów, z którymi podpisane jest porozumienie. Działa też ośrodek przy parafii.

Indagowani o dostępność miejsc w ośrodkach wsparcia respondenci wskazywali na ich adekwatność w stosunku do istniejących potrzeb. Rozkład liczbowy uzyskanych odpowiedzi jest następujący:

- liczba miejsc oscyluje wokół rzeczywistych potrzeb.....7
- istnieje nadwyżka wolnych miejsc w stosunku do potrzeb3
- liczba miejsc w ośrodku wsparcia jest zbyt mała w stosunku do zapotrzebowania2
- nie dotyczy, powiat nie posiada ośrodka wsparcia.....2
- liczba miejsc w punkcie interwencji kryzysowej oscyluje wokół rzeczywistych potrzeb 1
- miejsca w hostelu zapewniają wystarczającą ilość miejsc dla osób pokrzywdzonych.....1
- nie posiadamy ośrodka wsparcia.....1
- nie wiem, gdyż nie mamy takich przypadków.....1

System wsparcia obejmuje działania interwencyjne prowadzone w sposób ciągły jako reakcję na występowanie sytuacji kryzysowej. Także w tym przypadku, pomimo jednoznacznej kompetencji adresowanej do powiatu, w realizacji tego rodzaju działań, stosowane rozwiązania są w badanych powiatach ziemskich realizowane w sposób zróżnicowany.

Zróżnicowanie dotyczy sposobu prowadzenia na terenie powiatu ośrodka interwencji kryzysowej. Z sondażu wynika, że w powiatach stosowane są następujące formy interwencji kryzysowej:

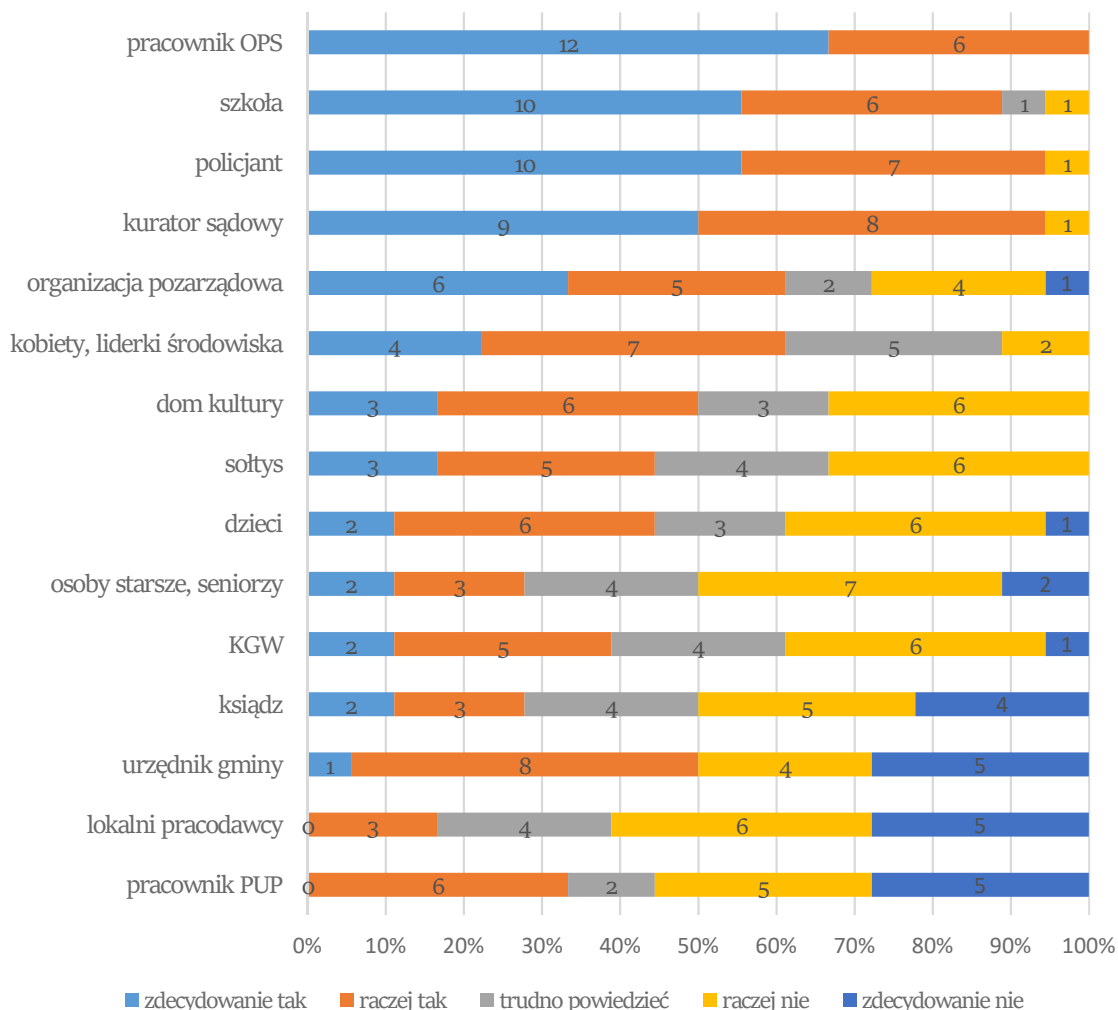
- organem prowadzącym jest jednostka samorządu powiatowego - ośrodek interwencji kryzysowej znajduje się w strukturach PCPR11
- ośrodek interwencji kryzysowej zlokalizowany jest poza obszarem powiatu4
- ośrodek interwencji kryzysowej prowadzi organizacja pozarządowa lub inny podmiot niepubliczny2
- brak ośrodka interwencji kryzysowej. Powiat prowadzi poradnictwo specjalistyczne, programy korekcyjne i edukacyjne1

Jak wynika z przedstawionych danych, dominuje umiejscowienie ośrodka interwencji kryzysowej w ramach struktur organizacyjnych Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie, ale delegowanie uprawnień na mocy porozumień dotyczy aż 6 sytuacji: w 4 przypadkach dotyczy to delegowania do sąsiednich powiatów, a w dwóch do organizacji pozarządowych. Można przypuszczać, iż takie umiejscowienie ośrodków wynikało z analizy potencjału kadrowego, dostępnej bazy oraz zaangażowania realizatorów pomocy.

Interesariusze przeciwdziałania przemocy domowej na obszarach wiejskich

System przeciwdziałania przemocy domowej winien opierać się na wsparciu ze strony środowiska lokalnego. Skuteczność wsparcia zależy w dużej mierze od formalno-instytucjonalnego osadzenia podmiotu w systemie prawnym, ale także, co może mieć duże znaczenie na obszarach wiejskich, autorytetu nieformalnego.

Sojusznicy przeciwdziałania przemocy domowej na wsi

Na powyższym wykresie wskazano potencjał podanych poniżej grup, zawodów, funkcjonariuszy, urzędników, indywidualnych osób w powiatach. Przypomnijmy, że zestawione wypowiedzi zostały sformułowane przez kierowników PCPR-ów oraz powiatowych koordynatorów ds. przeciwdziałania przemocy domowej. Respondenci są więc dobrze zorientowani w lokalnych uwarunkowaniach i ich wypowiedzi są miarodajne dla ogólnej oceny poszczególnych zawodów, ról i osób w środowisku lokalnym. Jak sądzimy, warto w praktyce działań profilaktycznych, interwencyjnych i sanacyjnych odwoływać się do tych wyników.

Z przeprowadzonego sondażu wynika, iż osoby odpowiadające za niwelowanie skali przemocy domowej są zwolennikami twardych i jednoznacznych rozwiązań instytucjonalnych. Wśród osób –instytucji sprzyjających rozwiązywaniu problemów przemocy domowej wskazywani są na pierwszym miejscu pracownicy socjalni, szkoły, policjanci i kuratorzy sądowi. Oddziaływanie nieformalne, które mogłaby realizować organizacja pozarządowa są już wskazywane rzadziej.

Mniej więcej w połowie zestawienia znajdują się wiejskie liderki, kobiety, które mogłyby bezpośrednio wpływać na swoje najbliższe środowisko społeczne. Co ciekawe, respondenci ocenili ich znaczenie w tym zakresie wyżej niż sołtysów, dzieci, osób starszych, kół gospodyń wiejskich czy księdza. Jest to ważna konstatacja, gdyż wskazuje na dotąd niedoceniany podmiot wiejskiego

środowiska. Wiejskie liderki są więc dla lokalnego środowiska potencjałem ograniczania skali przemocy domowej, który warto zaktywizować.

Respondenci pracujący w instytucjach pomocy i integracji społecznej, wskazują na niskie możliwości wsparcia ze strony pozostałych sfer administracji: ogólnej oraz rynku pracy. Z tego względu zarówno urzędnik gminy, jaki i pracownik PUP uzyskują najniższe – obok przedsiębiorcy – lokaty w tym swoistym rankingu.

Respondenci wskazali także na inne podmioty służące ograniczeniu przemocy domowej na obszarach wiejskich. Podmiotami tymi, zdaniem respondentów, są:

- lekarz rodzinny oraz służba zdrowia;
- ośrodki Caritas;
- pracownicy placówek opiekuńczo-wychowawczych;
- pracownicy Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie;
- pracownicy Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej;
- pracownicy Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie;
- specjaliści zatrudnieni w organizacjach pozarządowych, przychodniach lekarskich, szpitalu powiatowym;
- nauczyciele;
- sąsiedzi ;
- świetlica środowiskowa;
- zespoły interdyscyplinarne.

W zestawieniu ponownie wskazano głównie na podmioty instytucjonalne. Jedynym wskazaniem na podmiot nieformalny jest wskazanie na sąsiadów, którzy powinni znaleźć się wśród kategorii wspierających ograniczenie przemocy domowej. Generalnie jednak nacisk na podmioty instytucjonalne jest charakterystyczny dla respondentów reprezentujących właśnie ten segment działań społecznych.

Rola kobiet w ograniczaniu przemocy domowej na wsi

Respondentom zadano wprost pytanie na temat roli kobiet w ograniczaniu przemocy domowej na wsi. Rozkład odpowiedzi nie jest jednoznaczny.

Przed wszystkim zastanawiają mało zdecydowane wypowiedzi „raczej tak” oraz „raczej nie”. Łącznie wypowiedzi takich jest 14. Świadczy to tym, że respondenci nie dostrzegają wysokiego potencjału kobiet na wsi. Jedynie 3 respondentów stwierdziło, że kobiety są zdecydowanie zainteresowane ograniczeniem przemocy domowej.

Wypowiedź „inaczej”, odnosi się do pewnej ambiwalencji i diagnozy oceny: „może są zainteresowane, ale nie chcą mówić o problemie, bo są współzależnione od osoby stosującej przemoc”.

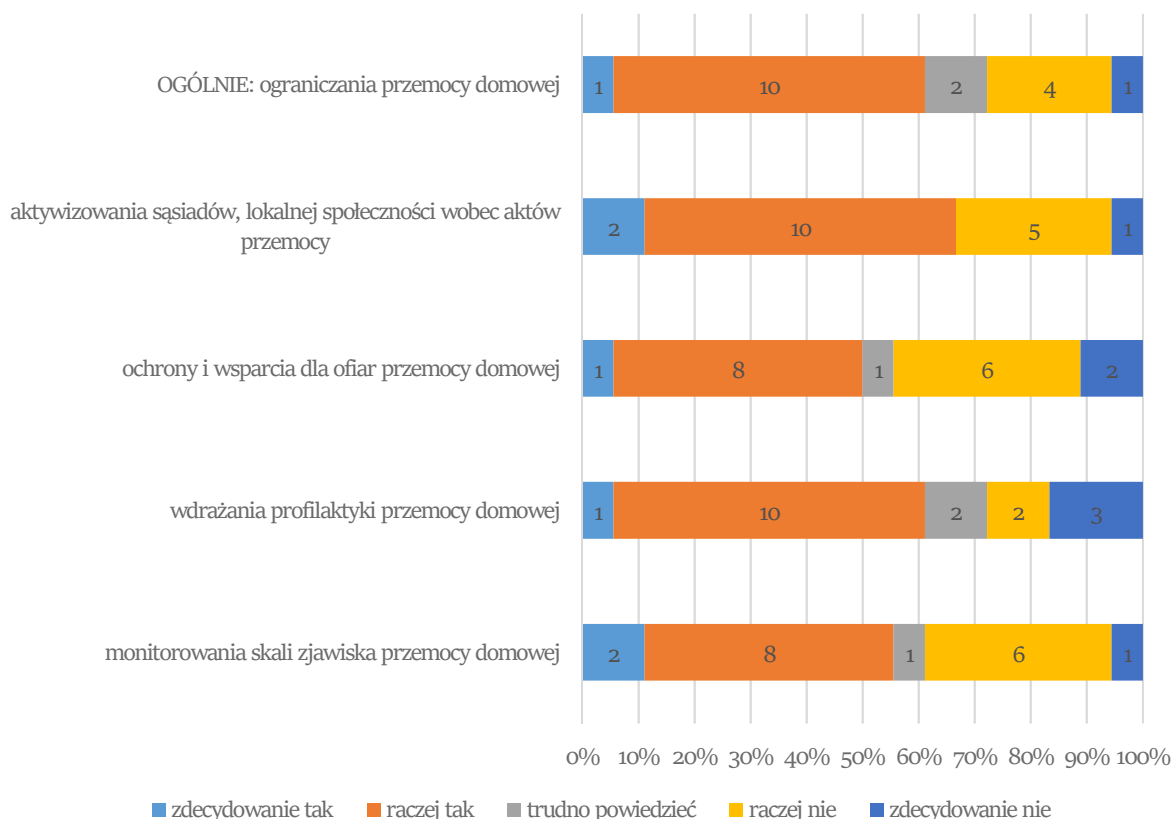
W uzasadnieniu swoich opinii respondenci wskazali na następujące kwestie:

- kobiety są uzależnione ekonomicznie, emocjonalnie od osoby stosującej przemoc i żyją w ciągłym strachu;
- występuje coraz większa świadomość zagadnienia;
- brak zgody na stosowanie jakiejkolwiek przemocy wobec innych, wyzbycie się poczucia wstydu z ujawnienia przemocy domowej, coraz mniejsza tolerancja dla mitów kreowanych w środowisku przez lata co do „zasadności” stosowania metod karania dzieci i utrzymywania w tajemnicy przemocy wobec osób starszych, chorych;
- tylko wtedy, jeżeli osobiście dotknięte są problemem;
- kobiety na wsiach dotknięte przemocą zgłaszają się do Gminnych Ośrodków Pomocy społecznej szukając wsparcia oraz pomocy ze strony pracowników socjalnych;
- kobiety wiejskie osobiście zgłaszają przemoc w instytucjach pomocowych;
- kobiety zarówno w mieście, jak i na wsi są zainteresowane ograniczeniem przemocy domowej. Obserwuję, że miejsce zamieszkania nie stanowi różnicy;
- nie interesują się losem innych kobiet. Kobiety na wsi są egoistkami;
- nie myślą w kategorii pojęcia przemocy;
- samoświadomość kobiet wzrasta i nie tylko wyrażają sprzeciw do bycia ofiarą, ale nie zgadzają się, żeby sąsiadki i inne kobiety doznawały przemocy w domu;
- w małej populacji temat przemocy domowej jest ukrywany. Jest to temat wstydlivy. Kobiety rzadko sygnalizują problem przemocy domowej;
- wynika to ze zdolności do empatii, a także roli kobiety w tradycyjnym gospodarstwie wiejskim, gdzie zwyczajowo odpowiada za bezpieczeństwo dzieci;
- kobiety wstydzą się i boją reakcji otoczenia;
- postęp w kwestii przemocy domowej następuje z trudnością i obawą;
- rośnie świadomość społeczna.

Interesująca i zastanawiająca jest wypowiedź jednego z respondentów, który twierdzi, że „dotychczas brak jest zgłoszeń w tym zakresie”.

Ostatnim pytaniem standaryzowanym ankiety była kwestia możliwej aktywności kobiet na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej. Możliwości działania kobiet w tej kwestii zostały ocenione raczej nisko.

Jak ocenia Pan/i możliwości kobiet z obszarów wiejskich w przeciwdziałaniu przemocy domowej? Czy należycie mogą wypełnić swoje zadania w zakresie:

Wskazania na kobiety, które miałyby przeciwdziałać przemocy domowej oscylują między 12 a 9 respondentami w poszczególnych sferach aktywności. Najwięcej wskazań dotyczy możliwości aktywizowania sąsiadów, lokalnej społeczności wobec aktów przemocy, a najmniej w działaniach związanych z ochroną i wsparciem dla ofiar przemocy domowej, tj.: „wdrażaniem profilaktyki przemocy domowej” oraz „monitorowaniem skali zjawiska przemocy domowej”. Stosowane przez respondentów uzasadnienia opinii dotyczą kwestii społeczno-kulturowych, a zwłaszcza roli i miejsca kobiety w tradycyjnym środowisku wiejskim, jej sił sprawczych i decyzyjnych. Przeważa podejście patriarchalne, choć w badaniu uczestniczyło 14 kobiet i tylko 4 mężczyzn.

Dominuje podejście „odgórne”. Zdaniem pracowników socjalnych należy zwiększyć formalne kompetencje do działania służb socjalnych policji oraz innym organom. Zdaniem respondentów „brak narzędzi, które dawałyby szansę służbom, aby egzekwowały od np. uczestników czy kandydatów do programów korekcyjnych, aby uczestniczyły w programie. Problemy z dojazdem z obszarów wiejskich na program bądź do psychologa czy radcy prawnego”. Wskazuje się także na niską skuteczność działań. Inny respondent stwierdza w tej kwestii, iż „bardzo niski procent ujawniania zjawiska przemocy, brak narzędzi do powstrzymania aktów przemocy domowej, niski procent skierowań ze strony sądów i kuratorów do uczestnictwa w programie korekcyjno - edukacyjnym dla osób stosujących przemoc, brak ośrodków interwencji kryzysowej, brak realnej możliwości pomocy ofiarom przemocy itp.”.

Wśród zebranych opinii pojawiła się także dotycząca roli Kościoła: „Mała aktywność przedstawicieli Kościoła w promowaniu idei społeczności lokalnych wolnych od przemocy domowej”. Aktywność kościoła w tradycyjnej społeczności lokalnej mogłaby znacząco podnieść skuteczność działań, tym bardziej, że kościół podjął działania na rzecz ograniczenia przemocy domowej.

Na pewno pewne działania można poprawić, skorygować. Jednak zdaniem jednego z respondentów sytuacja jest zła, a tym samym skuteczność podejmowanych działań niska: „bardzo niski procent ujawniania zjawiska przemocy, brak narzędzi do powstrzymania aktów przemocy domowej, niski procent skierowań ze strony sądów i kuratorów do uczestnictwa w programie korekcyjno - edukacyjnym dla osób stosujących przemoc, brak ośrodków interwencji kryzysowej, brak realnej możliwości pomocy ofiarom przemocy itp.

3.3. PRZEMOC W RODZINIE – SKALA, CECHY, UWARUNKOWANIA ZJAWISKA W OPINIACH BADANYCH

3.3.1. Stopień identyfikowania doświadczanych form przemocy przez mieszkanki wsi

Z analizy treści wywiadów wynikają istotne zmiany jakościowe w zakresie identyfikowania form przemocy w rodzinie (w porównaniu z badaniami prowadzonymi w latach poprzednich). Przemoc jest zjawiskiem coraz częściej rozpoznawalnym i ujawnianym. Jest to efekt zachodzących zmian świadomościowych wśród mieszkańców wsi, o czym respondenci wypowiadają się w następujący sposób:

..zmieniło się nastawienie społeczne, jest mniej akceptacji dla przemocy, bardziej ludzie reagują na przemoc, nawet taką na ulicy. Sama miałam okazję podejść do mamy, która biła dziecko i powiedzieć, co o tym myślę. Coraz częściej się dzieje, że ludzie nie są obojętni. Bardzo dobrze i tak trzymać. Bo to jest bardzo istotne, dla mnie przeciwdziałanie przemocy to głównie uwrażliwienie na ten problem innych ludzi, bo instytucje są zawsze daleko, najbliżej jest drugi człowiek, więc to się zmieniło i to z pewnością jest dobre. (Wywiad nr 3)

Spółeczeństwo jest bardziej uświadamione, czym jest przemoc i że to nie jest dobrze, że ta przemoc jest i bardziej widzi tą sytuację i to jest pierwsza zmiana. (Wywiad nr 6)

Na podstawie mojego doświadczenia jestem przekonana, że to jest większa świadomość osób, które już coraz więcej widzą, że to jest problem. Nowych przypadków przemocy nie ma dużo, to jest wieloletnia przemoc, ona już była gdzieś tam wcześniej, a nie, że się pojawia i narosła, tylko występowała, ale z różnych przyczyn nie była zgłaszana. A teraz osoby są coraz bardziej ośmielone, my też pracujemy z organizacjami pozarządowymi w tym zakresie, policja też współpracuje. To też jest taka praca u podstaw osoby, która taki problem chce zgłosić. (Wywiad nr 5)

Na pewno przemoc jest coraz częściej ujawniana, osoby decydują się, aby zgłosić sytuację przemocową, która jest stosowana od lat, gdzieś tam wcześniej te osoby nie miały tyle odwagi, żeby to zgłosić, a teraz tak się dzieje. (Wywiad nr 4)

Zmiany świadomościowe pozwalające na coraz częstsze ujawnianie przypadków przemocy w rodzinie są rezultatem oddziaływania szeregu czynników: szeroko rozumianej edukacji, oddziaływania mass-mediów, wdrażania systemu instytucjonalnego w zakresie przeciwdziałania

przemocy, a także zmian zachodzących w rodzinie – wyższej pozycji kobiety i jej niezależności ekonomicznej.

Zdaniem respondentów przemoc w rodzinach zamieszkałych na wsi jest zjawiskiem powszechnym i z całą pewnością wzrost ujawnianych przypadków nie odzwierciedla skali problemu.

Myślę jednak, że około 40% rodzin na wsi jest dotkniętych przemocą. Myślę, że ten wskaźnik, biorąc jeszcze pod uwagę ilość niezdiagnozowanych zjawisk jednak jest wyższy na wsi niż w mieście. (Wywiad nr 3)

Jeszcze mi się wydaje, że nie wszyscy się przestawiliśmy, że przemoc w domu to jest przestępstwo. Jesteśmy przyzwyczajeni, że jest to zjawisko tolerowane. (Wywiad nr 2)

Analizując skalę problemu trzeba uwzględnić zróżnicowanie środowisk wiejskich pod względem stopnia ich zurbanizowania, struktury społecznej, typu więzi społecznych łączących mieszkańców. Przemoc rzadziej ujawniana jest w środowisku wsi tradycyjnej, gdzie przeważa patriarchalny model rodziny, a zachowania przemocowe są normą społeczną. W wielu tych środowiskach ma miejsce nagromadzenie problemów społecznych. Świadczą o tym poniższe wypowiedzi respondentów:

...także dziwne to jest, naprawdę. Uzależnienie kobiet od tych mężczyzn, nie rozumiem ich za bardzo, bo jeżeli powiedziała „A” zdecydowałam się na postępowanie karne, to jednak zależność ekonomiczna powoduje to, że przyjmują go z otwartymi rękoma, no bo jednak coś przyniesie, ale dalej zachowuje się tak jak się zachowywał, ale na pewno świadomość kobiet się zmieniła, bo tak sobie przypomniałam, moją pierwszą sprawę, na którą poszłam do sądu i wygłosiłam tam płomienną mowę oskarżycielską, bo bardzo brzydkie były tam takie oskarżenia o podłożu seksualnym. A oskarżony na to: „Dlaczego tylko ja tutaj siedzę, przecież wszyscy się tak zachowują?” i to mi dało dużo do myślenia, że to jest właśnie taki model, że on żyje w takim środowisku lub przenosi to z pokolenia na pokolenie. W taki sposób, że facet jest panem i władcą. Jak się rozszerzyła taka medialna informacja, gdy kobiety gdzieś tam wyszły poza środowisko rodzinne i mają ogląd jak to powinno wyglądać, są bardziej świadome. Mi się wydaje, że teraz częściej zgłaszają takie sprawy. (Wywiad nr 1)

Sformułowanie Niebieska Karta, że u kogoś jest, to jest główny temat spotkań. Ja tam dostałam pytanie od 5-letniego dziecka, czy jestem kuratorem całej wsi?

To jest taka popegeerowska miejscowość i tam się dziedziczy wszystko z pokolenia na pokolenie i biedę i bogactwo, alkohol, przemoc, tam się nie szanuje społeczeństwa, bezrobocie, jest to bardzo trudne środowisko.

...oni tkwią w tym środowisku, sprawiają wrażenie, że jest im tam dobrze, a są najbliżej miasta. To jest taki ewenement, oni się tam bardzo dobrze czują w tym środowisku. Mimo tych problemów oni się wspierają chociaż dla nich problemów żadnych tam nie ma. Tam jest po prostu zwykła codzienność. Tam chyba jest najwięcej pomocy społecznej, pracowników socjalnych i asystentów rodziny, to jest takie bardzo dziwne. Wszystkie programy, które tylko mogły być, aktywizacje, świetlica i wiele innych. Tym ludziom się wszystko tak daje i nic z tego nie wynika. (Wywiad nr 2)

Mieszkańcy tacy rdzenni, czy też z takich środowisk patologicznych nie chcą ujawniać nic, dopóki sąsiad nie zadzwoni, nie zgłosi, albo z dalszej rodziny. To oni to jednak ukrywają. Nie chcą ingerencji służb i nie podejmują z nami współpracy, nie przyjmują wsparcia, nie chcą nic. (Wywiad nr 2)

Kolejną barierą zwracania się o pomoc w sytuacji przemocy jest świadomość nieformalnej kontroli społecznej, występującej w małych wspólnotach lokalnych. Niechęć do ujawniania przed osobami znajomymi problemów życia rodzinnego, poczucie wstydu oraz brak zaufania do miejscowych instytucji jest powodem tej bariery.

Jestem przekonana, że tam jest mniej ujawnianych takich przypadków przemocy, bo ludzie nie mają zaufania do instytucji w środowiskach wiejskich. To jest tak naprawdę dwóch pracowników, którzy gdzieś kogoś znają i komendanci policji się znają ze wszystkimi. To wszystko wywiera takie wrażenie, że ludzie są sami z tym problemem (Wywiad nr 4).

Zdaniem badanych oszacowanie skali zjawiska przemocy następuje z uwagi na trudności z interpretacją zachowań członków rodziny. W przypadku interwencji policji na ogół wdrażana jest procedura Niebieskiej Karty. Niekiedy okazuje się, że działanie takie nie miało uzasadnienia, bowiem zgłoszenie dotyczyło konfliktu w rodzinie, a nie przemocy. Egzemplifikacją takich zdarzeń są poniższe przykłady:

(...) gdy przemoc definicyjnie jest tylko wtedy, gdy występuje różnica sił pomiędzy partnerami. Gdy dwóch braci się pobije, jeżeli obydwoje mają po 18 lat to nie ma przemocy, to jest akt agresji w rozumieniu definicji agresji, nie ma przemocy. Jeżeli jest kłótnia między małżonkami i nie jest to kwestia, że żona jest słabsza, a mąż silniejszy, to też nie musi być przemoc tylko po prostu konflikt. Mamy problem rozdzielenia przemocy od konfliktu. Sytuację, gdy małżeństwo się kłóci po zakrapianej imprezie, a sąsiedzi zadzwonili po policję i była interwencja Niebieskiej Karty to pani powiedziała, że owszem ona czuje się ofiarą przemocy, ale instytucji, a nie męża. (Wywiad nr 6)

Teraz jest coś takiego, że gdy komisja jedzie na jakąkolwiek interwencję do rodziny to z automatu jest zakładana Niebieska Karta, bo kiedyś tylko pouczano, a teraz się ją po prostu zakłada. A teraz za każdym razem jest ona zakładana i to napędza statystyki. Coraz więcej ludzi zgłasza problemy z przemocą. (Wywiad nr 2)

Zdarzają się przypadki zgłoszenia przemocy często świadomie fałszywe, ponieważ intencją zgłaszającego jest instrumentalne wykorzystanie tego zgłoszenia do gromadzenia dowodów w celach rozwodowych, alimentacyjnych, majątkowych.

Albo w sądzie jest sprawa o rozwód. Wtedy specjalnie dzwonią, żeby było kilka tych Kart, żeby go tylko pogrążyć.

To już nawet nie chodzi o to, ale jak jest rozwód, żeby był z winy męża. Wtedy na nim spoczywają obowiązki alimentacyjne i jakieś tam inne zobowiązania. (Wywiad nr 1)

Niestety też się zdarzają fałszywe zgłoszenia przemocy, do celów rozwodowych, czy podziału majątku itd. (Wywiad nr 4)

Kolejną zmianą jakościową w identyfikowaniu przemocy jest dostrzeganie także innych niż fizyczna forma przemocy. Zdaniem badanych przemoc psychiczna występuje równie często jak przemoc fizyczna. Zachowania takie jak: wyzywiska, groźby, pomówienia, wyśmiewanie kiedyś nie były utożsamiane z zachowaniami przemocowymi. Obecnie zachowania takie są interpretowane w tych kategoriach, mimo trudności związanych z ich ujawnianiem.

Uderzenie, wyzywiska, obrażanie, popychanie. Dla mnie uderzenie jest najgorsze, uderzenie drugiej osoby jest straszne. Jak można kogoś uderzyć. Ja tutaj akurat nie mam litości.

...psychiczna też, pół na pół. Często jest to połączone. Jak jest fizyczna to jest i psychiczna. Chociaż zdarza się też wyłącznie psychiczna.

Myślę, że tak. Kiedyś przemoc była traktowana tylko jako przemoc fizyczna. W tej chwili coraz częściej dochodzi do świadomości, że przemoc psychiczna jest tak samo bolesna jak fizyczna. Świadomość w tym zakresie, w jednych i drugich społecznościach jest coraz większa. To, że krzyczymy na dziecko, że je wyzywamy lub partnera to też jest przemoc. To ciągle nie jest powszechne, ale poziom tej wiedzy jest coraz większy. To się przekłada na postanowienia sądów, które coraz częściej widzą to jako problem, a nie jako konflikt małżeński, tak jak bywało do tej pory. (Wywiad nr 3)

Nawet przez te osoby, które doświadczały to w trakcie przesłuchania mówiły, że wszystko jest w porządku. Na przykład były groźby, ale te osoby nie wiedziały, że to jest przemoc, ale też często takie sytuacje były pobłażliwie traktowane przez służby. Więc teraz już nie ma nawet takiej możliwości. Wyzwiska itd. również traktowane są jako przemoc i tak samo karnie postępujemy. Wiadomo, że formy przemocy fizycznej są bardziej drastyczne, są inne środki zapobiegawcze na przykład areszt tymczasowy. (Wywiad nr 4)

Kolejną dostrzeganą formą przemocy jest przemoc ekonomiczna. Ta forma przemocy jest na ogół konsekwencją wyższej pozycji mężczyzny w rodzinie, dotyczy to przede wszystkim rodzin o patriarchalnej strukturze wewnętrznej. Jest ona również efektem zależności finansowej i życiowej osoby doświadczającej przemocy od sprawcy przemocy.

(...) to jednak te środowiska wiejskie i małomiasteczkowe, takie patriarchalne, ten model rodziny, czyli mąż tam władca, główne źródło utrzymania rodziny to jest taka przemoc bardziej ekonomiczno-psychiczna. Powiem szczerze kobiety naprawdę zachowują się dziwnie, ponieważ sąd orzeka nakaz opuszczenia lokalu i zakaz kontaktowania się, nie mam ani jednej sprawy, w której facet nie narusza tego zakazu, bo kobieta go wpuszcza. Także dziwne to jest, naprawdę. Uzależnienie kobiet od tych mężczyzn. (Wywiad nr 4)

3.3.2. Kategorie osób doświadczających przemocy

Kobiety w dalszym ciągu są najczęściej wskazywaną kategorią społeczną, doświadczającą przemocy – zdaniem respondentów. Coraz częściej jednak ujawniane są przypadki stosowania przemocy wobec dzieci, osób starszych, mężczyzn. Badani zwrócili uwagę na fakt, że dziecko będące świadkiem przemocy w rodzinie jest jednocześnie jej ofiarą. Jest to kolejna zmiana jakościowa w postrzeganiu zjawiska.

Osoby starsze doświadczają głównie przemocy ekonomicznej, ale zdarzają się też przypadki stosowania wobec nich przemocy fizycznej i psychicznej. Respondenci uważają, że coraz częściej mężczyźni stają się ofiarami przemocy w rodzinie, choć skala ujawnionych przypadków nie odzwierciedla skali problemu. Jest to rezultat stereotypów dotyczących ról społecznych kobiet i mężczyzn w rodzinie, lęku przed stygmatyzacją ze strony najbliższego otoczenia, poczucia wstydu. Także efekt zmian zachodzących w zachowaniach kobiet, które w większym niż kiedyś zakresie posługują się agresją, a nawet przemocą. O tych zmianach jakościowych świadczą poniższe wypowiedzi:

...myślę, że ciągle jest to kobieta i dziecko, teraz bardziej zaczyna bardziej być widoczna osoba starsza, o czym nie było kiedyś mówione. Teraz coraz częściej mówi się, że starsi doświadczają przemocy od fizycznej poprzez zaniedbanie i przemoc psychiczną. Więc to jest

tak, że inny odbiorca przemocy i to jest ciekawe, że kiedyś tej przemocy nie było, czy jej nie widzieliśmy. Natomiast ciągle kobieta i dziecko traktowane są jako ofiary przemocy. Wzrasta liczba mężczyzn, którzy deklarują, że w ich życiu jest przemoc i szukają pomocy. (Wywiad nr 3)

Najczęściej to oczywiście są kobiety tak samo w miastach jak i we wsi. Również dzieci doświadczają przemocy. Bo nawet jeśli dziecko widzi jak matka doświadcza przemocy to ono samo w sobie też jej doświadcza, a to gdzieś nam umyka. Konkretnych różnic nie widzę pomiędzy środowiskiem wiejskim a miejskim. Jeżeli chodzi o osoby doświadczające przemocy czy też o jej formy. Na pewno częściej w środowiskach wiejskich alkohol występuje. Przez to te formy są bardzo zróżnicowane. Najbardziej drastyczne formy przemocy mieliśmy w środowiskach wiejskich. (Wywiad nr 4)

Na pewno dużo więcej i to widać, przemoc wobec osób starszych. Kiedyś takie sprawy nie były ujawniane, teraz takich przypadków jest coraz więcej.

Głównie ekonomiczna, wymuszania. Za tym idzie przemoc fizyczna i psychiczna. Wymusza się pieniądze od osób starszych, sporadyczne są takie przypadki, kiedy to nie jest związane z kwestią materialną. (Wywiad nr 5)

Tak, to znaczy albo mężczyzna jest ograniczony ruchowo, leczy się, albo ma ograniczone możliwości, albo kobieta ma dominujący charakter i widać, że jest głową rodziny i mężczyzna jest podporządkowany.

Mieliśmy ostatnio taki przypadek, mężczyzna starszy, ona młodsza, ona go wyrzuciła i mężczyzna spał w samochodzie, mieliśmy z tym przypadkiem trochę przebojów. (Wywiad nr 4)

Chyba bardziej wstyd, no bo jak to może być, że mnie żona bije, jak to będzie wyglądać przed sąsiadami.

Na ogół to mężczyźni są sprawcami przemocy. Podczas naszych rozmów oni informują nas, że też są ofiarami przemocy, czują się ofiarami i to też działa w drugą stronę. Czują się poszkodowani, bo gdy przyjeżdża policja i widzi zapłakaną kobietę to z automatu zakłada mężczyźnie Niebieską Kartę. Tak się panowie tłumaczą. (Wywiad nr 2)

Do tej pory mieliśmy jasny ogląd kto jest ofiarą, a kto jest agresorem. A w tej chwili pojawia się taka sytuacja, przepraszam za stereotyp, że to kobieta jest ofiarą męża, który jest agresorem wobec kobiety, ale nie jest agresorem według dzieci. Ona jest ofiarą, ale i agresorem wobec dzieci. Myślę, że to jest bardzo trudne wyzwanie od strony terapeutycznej i wsparcie tej rodziny. Agresor ma program edukacyjny, a ofiara ma terapię, a takiego mieszanego to na co? To jak poprowadzić? I to też jest w tej chwili znakiem czasu i narastająca agresja kobiet i młodych dziewcząt jest to coś, co mnie przeraża, jest to bardzo widoczne w szkole. (Wywiad nr 3)

Przemoc zdaniem badanych dotyczy różnych kategorii wiekowych. Wskazywane są przypadki osób młodych i osób starszych, ale najczęściej osób w wieku średnim 30-40 lat.

Takie różne i bezrobocie jest i młodzi z małymi dziećmi, jedną mieliśmy starszą osobę, raczej taki średni wiek 30-40 lat, którzy mają takie dorastające dzieci. Nieraz czytamy, że to trwa od 30 lat. Tutaj nie ma takiej reguły, czy są to ludzie młodszy, starsi. Jeżeli chodzi o przemoc to nie ma reguły. Młodzi też się zdarzają, mamy Niebieską Kartę 26-letniej siostry i 20-letniego brata. (Wywiad nr 3)

Przemoc jest zjawiskiem występującym w rodzinach o różnym statusie społecznym, uwzględniając wykształcenie, poziom zamożności, charakter pracy, styl życia. Jednak jej ujawnianie w dużej mierze zależy od typu społeczności wiejskiej. Znacznie częściej jest ujawniana wśród osób o wyższym statusie społecznym w środowiskach bardziej zurbanizowanych niż w miejscowościach o tradycyjnej dla wsi strukturze społecznej. W tych miejscowościach barierą ujawniania przemocy przez osoby z wyższym wykształceniem jest mniejsze poczucie anonimowości, lęk przed kontrolą społeczną

To różnie, to nie jest tak, że jest to tylko zarezerwowane dla nizin społecznych, czy tych mało zarabiających. Bardzo często są to osoby klasy średniej, jeśli chodzi o zarobki, wykształcenie. Mamy też przemocowców z wyższej półki. Miałam kiedyś sprawę, gdzie pan który prowadził bardzo dużą firmę i zarabiał ogromne pieniądze dopuszczał się przemocy, co zostało potwierdzone wyrokiem. Coraz częściej ujawniają się przypadki przemocy w klasie średniej, wyższa średnia. (Wywiad nr 4)

Ja jestem głęboko przekonana, że jeśli chodzi o status to bardziej wykrywalność tych działań jest mniejsza u tych powiedzmy „elitach”. Natomiast przemoc nie wiem czy nawet nie jest większa. (Wywiad nr 3)

Chyba nie jest ujawniany, rozwiązują problemy na swój sposób. Licząc na siebie albo ukrywają. Przez ten czas nie było takich przypadków z wyższym wykształceniem. Średnie się zdarzało. (Wywiad nr 1)

3.3.3. Źródła przemocy

Najczęstszą przyczyną przemocy w opiniach badanych jest alkoholizm członków rodzin. Równie często wskazywano na pokoleniowo przekazywane wzory zachowań związane z nadużywaniem alkoholu, a także rozwiązywania problemów rodzinnych przy użyciu siły. Dzieje się tak szczególnie w rodzinie patriarchalnej, w której ojciec ma wyższą pozycję w strukturze władzy. Nadużywanie alkoholu nie dotyczy tylko osób o niskim statusie społecznym. Wśród osób o wyższym statusie społecznym problem ten również występuje, inny jest jednak styl picia alkoholu. Nie pije się go na ogół w miejscach publicznych lecz w domu, często preferuje się napoje o mniejszym stężeniu alkoholu.

Stosunkowo nową sytuacją mieszkańców wsi w naszym regionie jest dysfunkcjonalność rodziny spowodowana wyjazdem jednego lub obojga rodziców do pracy zagranicą. „Wahadłowy” styl życia nie sprzyja kształtowaniu właściwych zachowań, więzi rodzinnych i rozwiązywaniu pojawiających się w wyniku rozłąki problemów. W trudnych sytuacjach sięga się często po alkohol sprzyjający zachowaniom przemocowym.

Uważam, że największym problemem jest nadal alkohol. Alkohol też prowokuje te przemocowe zdarzenia. Problemem jest bezrobocie, alkohol i przemoc. Niektóre są z pokolenia na pokolenie, na przykład są zaniedbane dzieci, ale to takie pojedyncze rodziny, w których się ten sam motyw ciągle powtarza.

Na komisji alkoholowej mamy ciągle tych samych ludzi. Młodzi powyjeżdżali, dużo ludzi się pobudowało. Pamiętam też (...) pojedyncze rodziny, gdzie dzieciaki szły w kierunku narkotyków, alkoholu, używek. Jakies takie też problemy psychiczne, małe więzi między rodzicami a dziećmi. Nieumiejętność dogadywania się. Pozornie rodzina funkcjonująca dobrze perspektywami, a tu się okazuje, że były w tej rodzinie problemy. (Wywiad nr 2)

To wszystko się naprawdę powiela. Jak się tu wprowadziłam to pił dziadek, pił ojciec i tak dalej i to dokładnie te same osoby stoją pod tym sklepem. (Wywiad nr 1)

Alkohol przede wszystkim. Kilka pań mówi: „jak nie pije to jest złoty, a jak tylko wypije to...” a że pije codziennie. Ja myślę, że to jest nieradzenie już sobie samym ze sobą. Oni nie umieją tego wyrazić w żaden sposób, bo przecież ludzie ze sobą rozmawiają. Więc najprościej kolokwialnie mówiąc jest walnie kobietę czy tam dziecko w twarz i załatwił sprawę. To jest najprostsze, on wyładowuje swoje nerwy. (Wywiad nr 1)

Rodzina jest wartością, do której się nie wtrącamy. Ojciec ma prawo do tego, żeby karać dzieci fizycznie itp. (Wywiad nr 3)

Rodzice wyjeżdżają więc dzieci nie mają wzorów. Gdy uczniowie są z rodzin, gdzie rodzice przykładają wagę do kultury, zachowań, to to widać. Gdy rodzice nie chcą w sobie nic zmienić te zachowania zostają takie same. Jeśli rodzic coś czyta w domu to dziecko też czyta. Byłam z klasą na biwaku i świetnie to było widać, część osób chętnie się bawiła, grała w gry, a część nie, a gdy pytałam co robię w domu odpowiadali, że nic. Oglądają telewizję, a co jeszcze, siedzą w Internecie całe dni, inni natomiast grają z rodzicami, czy z bratem lub siostrą. Te osoby powielają dokładnie to samo co rodzice. Niektórzy nie robią tego, ale wymuszają na dzieciach, to jest ważne. (Wywiad nr 5)

3.3.4. Reakcja społeczna na przemoc w społecznościach wiejskich

Mimo ujawniania coraz częściej przypadków przemocy, w społecznościach wiejskich zjawisko to spotyka się ze stosunkowo dużą tolerancją. Bardzo rzadko ma miejsce reakcja społeczna na przemoc w najbliższym sąsiedztwie. Jak wskazują badani brak reakcji jest pochodną powszechności tego zjawiska, interpretowania przemocy w kategoriach socjotechniki życia codziennego. Ponadto w dalszym ciągu panuje przekonanie, że problemy rodzinne rozwiązuje się w rodzinie. Stosowanie przemocy często jest wręcz usprawiedliwiane.

Raz mieliśmy taki przypadek, że policję wezwali sąsiedzi, ale to chodziło o zaniedbanie w stosunku do dzieci. Pan wypił, pojechał i zostawił dwoje małych dzieci samych. A tak to zawsze zgłasza ktoś z rodziny.

Sąsiedzi nie chcą się wtrącać, nie chcą być wciągani w ich sprawy.

Inaczej też to wygląda, gdy chodzi o przemoc taką, gdy pani chodzi z siniakami, ale często mamy teraz do czynienia z przemocą psychiczną. (Wywiad nr 2)

(...) jeżeli połowa rodzin na wsi jest dotknięta przemocą no to jak reagować. Jeżeli co drugi statystycznie sąsiad ma przemoc to znowu nam się zaczyna włączać norma, bo jeżeli byłaby jedna, dwie rodziny, w której jest przemoc, to sądzę, że ludzie by zareagowali. Jeżeli jest to 50% społeczności, to nie wiem, czy ta społeczność ma odwagę reagować. (Wywiad nr 3)

Nie jest to w żaden sposób napiętnowane, że tam jest przemoc, to jest wśród sąsiadów zrozumiane. (Wywiad nr 2)

Myślę, że to może być szczególnie istotne, bo lekarz, nauczyciel, sołtys na wsi mają ciągle ten status wyższy i tu może być większa zmowa milczenia, bo w to, że ludzie nie wiedzą to ja nie wierzę. Ludzie mogą wiedzieć, ale nie chcą mówić. Bo szybciej doniesie się na Kowalskiego, który jest sąsiadem pijącym i wszyscy uwierzą, że on jest agresorem niż na pana doktora. (Wywiad nr 3)

Bo w tej chwili kobiety są już bardziej wyzwolone. Chodzą już do kosmetyczek, jest kilka kosmetyczek. Panie są zadbane. Nieważne, że dziecko jest niedopilnowane, ale naprawdę one są zadbane. Mąż jest z drugiej strony, to jest druga strona medalu, jest tak, że ta pani siedzi w domu, jakaś tam zupa jest ugotowana, a on przychodzi i ciężko pracuje, więc już się wkurza no i mamy problem. Bo ona w tym czasie siedzi na Internecie na Facebooku. Dzieci przyjdą nie ma obiadu, ojciec się wkurza i zaczynają się awantury. Mamy tu takich kilka. Także nie jest wina tylko po stronie mężczyzn, ale i po stronie kobiet. (Wywiad nr 1)

3.4. INSTYTUCJONALNA OFERTA POMOCOWA W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE – OPINIE BADANYCH

Jak wynika z powyższej analizy, przemoc w rodzinie jest zjawiskiem coraz częściej ujawnianym. Dostrzegany jest nie tylko fakt istnienia przemocy, ale również jej zróżnicowane formy. Nową zmianą jakościową jest coraz częściej występujący brak akceptacji dla zachowań przemocowych.

W kontekście powyższego istotnym problemem badawczym jest ocena instytucjonalnej oferty pomocowej w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, dokonana przez badanych. Kwestia ta jest istotna z uwagi na specyfikę środowiska wiejskiego, a szczególnie środowiska społecznego. W tych miejscowościach nadal istotne znaczenie ma system kontroli społecznej, umacniający przekazywane z pokolenia na pokolenie wzory rozwiązywania problemów rodzinnych. Efektem tego jest w pewnym sensie ochrona sprawcy przemocy, bowiem niekiedy zachowania przemocowe są usprawiedliwiane i w opinii niektórych „uzasadnione”. Z tych też - między innymi względów - istotna jest dostępność do instytucji świadczących pomoc na rzecz pokrzywdzonych, ale też podejmujących działania interwencyjno-korekcyjne wobec sprawców przemocy.

Z badań wynika, że dostępność tych instytucji w środowisku wiejskim jest ograniczona. Dostrzegane są przede wszystkim deficyty pomocy psychologicznej, prawnej, brak programów terapeutycznych w środowisku zamieszkania, niewystarczająca jest oferta zajęć z zakresu profilaktyki społecznej dla dzieci i młodzieży.

O sytuacji takiej świadczą poniższe wypowiedzi badanych:

...jedno to jest uświadomić sobie, że jestem ofiarą przemocy i dobrze jak jest ktoś kto w tym przekonaniu utwierdza i wspiera, bo inaczej mamy do czynienia z wycofywaniem zgłoszeń i to dotyczy myślę 50% spraw. To też jest problem i w środowiskach wiejskich mamy z tym częściej do czynienia. Bo w miastach są różne punkty pomocy i taką osobę ktoś ciągle utwierdza w tym przekonaniu, a na wsi nie ma tego. Rodzina bardzo często odwołuje się od tego, żeby składała zawiadomienie i tu już człowiek musi być już bardzo silnym żeby to przejść. Pamiętam sytuację, kiedy przyjechała do nas kobieta z trójką małych dzieci przyjechała z jakiejś wioski, w której wielokrotnie zgłaszała, że mąż ją bije, ale policja machała na to ręką. A pracownik socjalny powiedział jej, dlaczego pomawia takiego dobrego męża. Nie udzielili jej żadnej pomocy, więc ona przyjechała do Szczecina i tutaj udzielili jej pomocy. (Wywiad nr 4)

Powinno się pojawić coś nowego, u nas bardzo był potrzebny psycholog. Najpierw osoby mówiły, że nie potrzebują pomocy psychologa, a później po rozmowie z nim okazywało się,

że on im bardzo pomógł. Były przypadki, że psycholog przyjeżdżał nawet do domu. Nasza pani psycholog nigdy nie odmawia.

Brakuje tych godzin, my mamy psychologa zatrudnionego w ramach interwencji kryzysowej, w ramach pieczy zastępczej. Mamy trochę tych godzin z panią psycholog, ale jeżeli są to odległości duże, np. jedzie w jedną stronę 40 km i później musi wrócić (...). (Wywiad nr 1).

Deficyty pomocy psychologicznej dotyczą także biegłych psychologów, którzy powinni uczestniczyć w przesłuchaniach dzieci doznających przemocy.

Tak to niestety jest, mamy mało wyspecjalizowanych psychologów, w takim kontakcie z dziećmi doznającymi przemocy, którzy mogliby uczestniczyć w przesłuchaniach i wydać rzetelną ocenę. Bo czasami trzeba powołać kilku biegłych, bo nie są oni przygotowani do takich spraw, bo to są trudne sprawy w ocenie, ale coraz częściej przemoc wobec dzieci się pojawia (Wywiad nr 4).

My pracujemy z kilkoma osobami i one są przygotowane, ale tak ogólnie to trudno powiedzieć. Najbardziej byśmy chcieli, żeby takie osoby dotarły do mniejszych miejscowości. Trzeba by było je porządnie wyszkolić. Bo mówimy prokuratorowi, żeby wysłał do psychologa, a my tych psychologów tak naprawdę nie mamy nawet żeby dziecko przesłuchać i tutaj jest problem. Powinna być instytucja, która psychologami dysponuje. Na przykład nawet gdy jest ten tryb, w którym jest 48 godzin na zgromadzenie dowodów, my mamy kogoś kto na telefon kto przyjedzie przesłuchać dziecko, że jest ten biegły psycholog, ale jest też grupa interwencyjnych psychologów. Tak jak jest to u nas w Szczecinie, ale takie coś powinno być w większości powiatów. Taki dyżurny psycholog, który mógłby być też biegłym, ale też tacy interweniujący. (Wywiad nr 6).

Powyższa sytuacja w głównej mierze dotyczy miejscowości oddalonych od większych ośrodków miejskich. Jak wynika z badań, im bliżej dużych miast, tym łatwiej o pomoc. W razie zaistniałej potrzeby korzysta się z instytucji miejskich, mniejszym problemem wówczas są bariery komunikacyjne. Sytuację dodatkowo ułatwia fakt funkcjonowania w miastach organizacji pozarządowych, pozyskujących środki zewnętrzne na realizację programów społecznych. Organizacje te podejmują działania adresowane przede wszystkim do mieszkańców miast i miejscowości położonych w ich pobliżu. W miastach mają również swoje siedziby Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie. Instytucje te oferują wszechstronną pomoc psychologiczną, terapeutyczną, w zakresie interwencji kryzysowej. PCPR-y prowadzą również szeroko zakrojone kampanie informacyjne na temat przemocy i instytucji wspierających.

Tak, bo my tu mamy taką możliwość uzupełnić naszą ofertę tej gminy o środki z Funduszu Sprawiedliwości, które stowarzyszenie ze Szczecina zapewnia.

(...) bardzo dużo osób korzysta, ja jestem na grupach roboczych bardzo często. Mogę zaoferować im cały wachlarz pomocy psychologicznej, prawnej i materialnej.

My jesteśmy w o tyle dobrej sytuacji, że mamy psychologa. Przeznaczamy 50 tys. na działanie naszego ośrodka wsparcia rodziny w (...). Ja sobie nie wyobrażam, żeby na grupie roboczej nie było psychologa. Żeby mieszkańcy nie korzystali z tego. Dziewczyny też prowadzą szkoły dla rodziców i zajmują się dziećmi. Nawet tam, gdzie nie ma przemocy, bo jeśli mamy gdzieś jakiś problem to żadna szkoła nie ma psychologa to jak porozmawiać z taką mamą czy tatą zanim trafią do poradni to mija bardzo dużo czasu. (Wywiad nr 2).

Większa dostępność do pomocy psychologicznej pozwoliłaby rozwiązywać problemy rodziny, konflikty rodzinne, bez użycia siły, bez przemocy, bez zachowań agresywnych.

Mamy też przypadki ewidentnego konfliktu małżeńskiego i braku komunikacji między małżonkami. W takich przypadkach przydałby się psycholog, aby uświadomił złe postawy, to również pomaga rodzinom. Mieliśmy przypadek, gdy pan był zazdrosny o panią, chodziło tylko o to, aby ze sobą porozmawiali, teraz między nimi już jest wszystko w porządku. (Wywiad nr 5).

My robimy taką akcję, że te ulotki i tak dalej rozprowadzamy wszędzie. Po ośrodkach pomocy, prokuratura dostaje i policja, sądy, zespoły interdyscyplinarne i dużo osób z tego korzysta. Poza tym na stronie internetowej PCPR-ów... także do tego ośrodka trafiają osoby, które albo są skierowane, bo zgłosiły się do prokuratury lub policji i policja założyła Niebieską Kartę, kieruje do nas, aby skorzystać z pomocy, bo my jesteśmy taką osobą pierwszego kontaktu, która wysłuchuje, organizuje pomoc oczywiście za zgodą takiej osoby. Mamy na zlecenie prawnika, którzy przyjmują. Psycholog, który jest na już na teraz. Mamy dużo osób, które nie chcą postępowania karnego, ale chcą pomocy. (Wywiad nr 5).

Istotny postulatem zgłaszanym przez respondentów jest postulat odseparowania sprawy przemocy od osoby doświadczającej przemocy. Postulat ten jest trudny do zrealizowania w środowisku wiejskim z uwagi na brak mieszkań socjalnych.

Ja chciałabym, aby w trakcie programu kobiety mogły mieszkać osobno. One nie widzą już tej przyszłości. Żeby one mogły sobie iść do pracy. Po drugie ci ludzie nie potrafią ze sobą rozmawiać, ale taki mąż nie przyjdzie na szkolenie, jeżeli zostanie zmuszony, to pójdzie do psychologa. Na pewno po takim spotkaniu wyniesie jakiś wniosek. Wiem, że świata nie zbawimy, ale ułeczmy te dwie czy trzy rodziny, to już będzie bardzo dużo.

Głównym problemem jest brak mieszkań socjalnych, aby oddzielić sprawcę od ofiary. Często ci ludzie są zmuszeni mieszkać ze sobą cały czas. Jest ten zakaz zbliżania się, ale gdy on ustępuje, ludzie najczęściej dalej są zmuszeni razem mieszkać. (Wywiad nr 1)

(...) brak mieszkań socjalnych. Jako jedyni nie mamy mieszkań socjalnych. Bo są konflikty w rodzinach pokoleniowych, gdzie wszyscy mieszkają w jednym domu. Ludzie zamiast patrzeć na wyższe cele to bieda powiela biedę. One nie chcą się piąć wyżej. Jest bardzo ciężko, a podstawą jest dom, z niego dzieci wynoszą zachowanie. (Wywiad nr 5).

Nie działa mnóstwo przepisów Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy, chociażby taki zakaz opuszczania mieszkania przez sprawcę przemocy. Dajemy ofiarom wzór pisma, które powinny złożyć do sądu i z tego, co wiemy informacje zwrotne od nich to chyba nigdy oprawca nie został usunięty z mieszkania. (Wywiad nr 6).

Do mocnych stron systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie należy – zdaniem respondentów – procedura Niebieskiej Karty. Znacząco przyczyniła się ona do ujawniania przypadków przemocy i wsparcia dla osób pokrzywdzonych. Pozytywnie oceniana też jest rola Zespołów Interdyscyplinarnych do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Ich funkcjonowanie ułatwia współpracę wielu instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, choć wskazuje się na przewlekłość procedury i brak wymiany informacji między instytucjami.

Doświadczenie i znajomość ludzi. My naprawdę bardzo dobrze znamy ludzi, nasze rozmowy dużo pomagają, nasze spotkania, czyli działanie zespołu.

Tak. Jak już są takie drastyczne sytuacje to wtedy wiemy, że my sobie wtedy nie poradzimy i trzeba rzeczywiście skierować to do prokuratury. (Wywiad nr 1)

My nigdy nie mamy informacji zwrotnej.

My się orientujemy, bo to są rozmowy między nami z kuratorami, ale oni oficjalnie żadnej informacji nie chcą nam udzielić. Wiemy tylko to co chcą nam powiedzieć.

Jeżeli jest przemoc to my powiadamy natychmiast sąd, a później to leży całymi dniami i czekamy, aż zostanie wyznaczony kurator. (Wywiad nr 2)

Nie zawsze uruchamianie procedury Niebieskiej Karty jest uzasadnione. Dotyczy to najczęściej konfliktów małżeńskich. Jest to rezultat złego rozpoznania sytuacji, a efektem tego jest np. zakładanie dwóch Niebieskich Kart w rodzinie.

Dlatego, że są sytuacje w rodzinie są dwie Niebieskie Karty. Zamiennie jest ofiara i agresor, no to jest jakiś absurd. Bo powinniśmy do tego dotrzeć, jak to wygląda naprawdę. Dokładnie panie otrzymują od adwokata sugestie, że dobrze wygląda Niebieska Karta, więc idą i składają. A kiedy jest rozmowa zespołu to okazuje się, że to ten biedny mężczyzna jest chyba ofiarą. Czyli tutaj chodzi o agresję psychiczną, bo agresorami częściej są kobiety. Więc ta Niebieska Karta jest dobrym kierunkiem, zmiana ma być w tym kierunku, że jeśli jedzie patrol, który naprawdę nie może ocenić co się w tym domu dzieje, to zgłasza to dzielnicowemu i to on robi rozeznanie, sprawdza, czy były inne zgłoszenia, rozmawia z sąsiadami, pedagogami w szkole. Robi rozeznanie i dopiero wtedy, kiedy jemu wychodzi, to składa do zespołu o założenie Niebieskiej Karty. (Wywiad nr...)

Skuteczność działań zależy od współpracy wielu instytucji. Zdaniem badanych taką ważną instytucją jest prokuratura. Respondenci zwracają uwagę na zbyt dużą ilość spraw umarzanych. Przemoc przez prokuratorów jest niekiedy bagatelizowana, a osoba doświadczająca przemocy bywa uznawana za niewiarygodną.

Fajnie by było, gdyby prokuratorzy byli dobrze przygotowani i ukierunkowani na tą pracę. Ja wiem, że prokurator ma cały wachlarz spraw. Najczęściej wszystko idzie w stronę umorzenia, nie mają takiego czegoś w sobie, żeby chcieć to zakończyć, przerwać. Dosyć często jest to niezrozumiane nie tylko w policji, ale i w prokuraturze, nie wiem jak tam w sądach to wygląda, ale jak już jedziemy ze sprawcą do sądu to nie ma problemu, żeby zostały nałożone na niego obowiązki i to mi się podoba. Ale mówię, gdyby prokuratura nie umorzyła wszystkich tych postępowań tak od razu. (Wywiad nr 2)

Tak, tak mi się wydaje, że prokuratorzy, pracownicy dochodzeniowi pracują przy takich sprawach, gdzie fizycznie mają kontakt z kimś takim, że komuś się krzywdza stała, ktoś tracił pieniądze, został pobity, a coś takiego, że ktoś się w domu wyzywa to może nie jest na tyle poważne, żeby się tym zająć. Tak mi się wydaje. Ja wiem, że my tak też do niedawna działaliśmy, ale teraz przeszliśmy pewne szkolenia, pewne przygotowania. (Wywiad nr 6)

Prokurator i policjant chcą, żeby pokrzywdzona była krystalicznie czysta, nigdy w życiu nie odpowiedziała przemocą na przemoc, chowała się w kącie, co najwyżej. A jak gdzieś tam krzyknie i jakiś sąsiad to zezna, to z automatu staje się ona niewiarygodna i z tym myśleniem walczymy. To, w jaki sposób my do tego podchodzimy ma duże znaczenie. (Wywiad nr 5)

Kolejnym ważnym podnoszonym przez respondentów zagadnieniem jest ocena przygotowania osób udzielających pomocy, ich podejścia do świadczenia pomocy. Badani wyraźnie wskazywali na nieumiejętność współpracy z rodzinami, w których występuje przemoc. Podawano przykłady

osądzania i pouczenia osób doznających przemocy, występowania w roli nieomylnych ekspertów. Obszerna wypowiedź, zamieszczona poniżej, ilustruje ten problem.

Większość instytucji działa z pozycji „my wiemy lepiej”, „my jesteśmy od tego, żeby oceniać”, „my ci mówimy, jak masz żyć”. Człowiek potrzebuje akceptacji, człowiek potrzebuje, żeby gdy robi coś złego nie oceniać go przez pryzmat tylko tego czynu. Żeby pokazać, że coś dzieje się w nim dobrego. Ja myślę, że wielu pomagaczy nie jest przygotowanych, mówię o pracownikach socjalnych, asystentach, policjantach. Bo im bliżej do przemocowca niż do ofiary i o tym trzeba mówić żebyśmy uczyli te grupy, które mają działać wspierająco. Jeśli chcemy, żeby ktoś przyjął od nas pomoc to musimy zobaczyć w tym człowieku coś dobrego i pokazać mu, ile jest piękna i światła w nim. Nie mówmy „jak pani może pozwolić żeby dziecko pani tak cierpiało, kto to widział znosić takie rzeczy. Pani siebie nie szanuje”. To jest kwestia zupełnie innej idei pomagania. Ja się nie zgadzam z pomaganiem, które opiera się na ekspercie pracownika socjalnym, bo ekspertem jest człowiek, on o swoim życiu wie najwięcej, a my możemy dawać mu narzędzia (...) jest duża mądrość, tolerancja, duża taka akceptacja osoby, której pomagamy. Jeżeli tego nie będzie, możemy wyciągnąć ofiarę z dziećmi i włożyć do ośrodka interwencji, a terapeutyci z nią popracują, ale ona wraca i dalej idzie w związek przemocowy z kimś innym, bo nie popracowano nad zmianą jej myślenia o sobie. Nie pokazano, że ona jest człowiekiem wartym szacunku. Każdy jest wart szacunku, a my też jej nie szanujemy tym, co robimy, też pokazujemy jej tak jak agresor, że ty z niczym sobie nie dajesz rady. My to jesteśmy ci mądrzy, którzy wiemy jak, więc jak przygotowujemy ją tak, to przygotowujemy ją do kolejnego agresora, który powie jej to samo. Obawiam się, niezależnie od tego, ile powstanie ośrodków to dopóki nie zmienimy myślenia kadry pomagającej na budowanie szacunku osoby, to się niewiele zmieni. (Wywiad nr 6)

4. WNIOSKI

Z analizy treści wywiadów grupowych i indywidualnych wynika, że w województwie zachodniopomorskim **zaszły istotne zmiany w zakresie identyfikowania form przemocy w rodzinie** (w porównaniu z badaniami prowadzonymi w latach poprzednich). Przemoc jest zjawiskiem coraz częściej rozpoznawalnym i ujawnianym. Jest to **efekt zachodzących zmian świadomościowych wśród mieszkańców wsi**. Zdaniem respondentów przemoc w rodzinach zamieszkałych na wsi jest zjawiskiem powszechnym i nawet wzrost ujawnianych przypadków nie wyczerpuje całości problemu. Podobnego zdania są eksperci z Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie w województwie zachodniopomorskim, wskazujący, że **skala przemocy domowej na obszarach wiejskich i w miastach jest zbliżona**.

Z przeprowadzonych badań wynika, że **przemoc rzadziej ujawniana jest w środowisku wsi tradycyjnej**, gdzie przeważa patriarchalny model rodziny, a ujawnianie zachowań przemocowych oznacza naruszenie norm społecznych. Instytucje ponadlokalne (tj. powiatowe, wojewódzkie i krajowe) rzadko prowadzą ewidencję przemocy domowej uwzględniającą rozróżnienie miejsca przemocy domowej pomiędzy miastem a wsią. **Wiarygodność danych dot. przypadków przemocy (w przypadku terenów wiejskich i miasta) można oceniać poprzez kwestię wiedzy respondentów na temat przemocy domowej**. Zgodnie z dominującymi założeniami, o

skali przemocy domowej dowiadujemy się na podstawie działalności właściwych służb. Służby te lepiej działają w mieście, więc informacje dotyczące miasta są bardziej zbliżone do rzeczywistości. **Kobiety w dalszym ciągu są najczęściej wskazywaną kategorią społeczną, doświadczającą przemocy. Coraz częściej jednak ujawniane są przypadki stosowania przemocy wobec dzieci, osób starszych, mężczyzn.** Respondenci uważają, że coraz częściej mężczyźni stają się ofiarami przemocy w rodzinie, choć skala ujawnionych przypadków nie odzwierciedla skali problemu. Jest to rezultat stereotypów dotyczących ról społecznych kobiet i mężczyzn w rodzinie, lęku przed stygmatyzacją ze strony najbliższego otoczenia, poczucia wstydu. Także efekt zmian zachodzących w zachowaniach kobiet, które w większym niż kiedyś zakresie posługują się agresją, a nawet przemocą. Tego rodzaju opinie badanych znajdują swoje potwierdzenie w analizowanych danych zastanych.

Najczęstszą przyczyną przemocy w opiniach badanych jest alkoholizm członków rodzin. Równie często wskazywano na pokoleniowo przekazywane wzory zachowań związane z nadużywaniem alkoholu, a także rozwiązywania problemów rodzinnych przy użyciu siły. **Przemoc jest zjawiskiem występującym w rodzinach o różnym statusie społecznym,** uwzględniając wykształcenie, poziom zamożności, charakter pracy, styl życia. Jednak jej ujawnianie w dużej mierze zależy od typu społeczności wiejskiej. **Znacznie częściej jest ujawniana wśród osób o wyższym statusie społecznym w środowiskach bardziej zurbanizowanych niż w miejscowościach o tradycyjnej dla wsi strukturze społecznej.** Mimo coraz częstszego ujawniania przypadków przemocy w społecznościach wiejskich, zjawisko to spotyka się ze stosunkowo dużą tolerancją. Bardzo rzadko ma miejsce reakcja społeczna na przemoc w najbliższym sąsiedztwie. Jak wskazują badani, **brak reakcji jest pochodną interpretowania przemocy w kategoriach socjotechniki życia codziennego.**

Z naszych badań wynika, że **dostępność instytucji świadczących pomoc osobom pokrzywdzonym w środowisku wiejskim jest ograniczona.** Dostrzegane są przede wszystkim deficyty pomocy psychologicznej, prawnej, brak programów terapeutycznych w środowisku zamieszkania, niewystarczająca jest oferta zajęć z zakresu profilaktyki społecznej dla dzieci i młodzieży.

Postępowania przygotowawcze dotyczące przemocy w rodzinie w środowiskach wiejskich związane są z większą wiedzą lokalnych organów ścigania. Rzadko więc zdarza się (jednoczesne rejestrowanie kilku spraw dotyczących przemocy w jednej rodzinie, ze względu na kierowanie odrębnych zawiadomień przez pokrzywdzonych, zespoły interdyscyplinarne, policję).

Do mocnych stron systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie należy procedura Niebieskiej Karty. Znacząco przyczyniła się ona do ujawniania przypadków przemocy i wsparcia dla osób pokrzywdzonych. **Pozytywnie oceniana też jest rola Zespołów Interdyscyplinarnych do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.** Ich funkcjonowanie ułatwia współpracę wielu instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, choć wskazuje się na przewlekłość procedury i brak wymiany informacji między instytucjami.

Istotną kwestią wskazywaną przez respondentów jest przygotowanie osób udzielających pomocy ofiarom przemocy. Badani wyraźnie wskazywali na **nieumiejętność współpracy z rodzinami,**

w których występuje przemoc. Podawano przykłady osądzania i pouczenia osób doznających przemocy, występowania w roli "nieomylnych ekspertów".

5. REKOMENDACJE

1. Problem przemocy w środowisku wiejskim powinien być systematycznie diagnozowany. Instytucje funkcjonujące w systemie przeciwdziałania przemocy w środowisku wiejskim powinny być monitorowane, a stosowany model pomagania ofiarom przemocy powinien być budowany na potrzeby danej społeczności, z uwzględnieniem jej specyfiki i dostępnych zasobów.
2. Zdecydowanie powinna poprawić się dostępność do instytucji świadczących pomoc na rzecz rodzin, w których ma miejsce przemoc domowa (szczególnie dotyczy to dostępności do pomocy psychologicznej i terapii).
3. Należy podejmować działania na rzecz edukacji społecznej, profilaktyki oraz zmiany postaw społecznych w zakresie zachowań przemocowych i wiedzy dotyczącej dostępnych form pomocy osobom pokrzywdzonym.
4. Rekomendujemy systematyczne szkolenie przedstawicieli takich instytucji jak prokuratura, Policja, pracowników socjalnych w zakresie lokalnych uwarunkowań zjawiska przemocy domowej. Naszym zdaniem należałoby dążyć do większej specjalizacji pracowników wskazanych instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
Pomocne w tym działaniu byłoby podjęcie aktywności na rzecz uruchomienia studiów podyplomowych z zakresu przeciwdziałania przemocy.
5. Zwracamy uwagę, że należałoby z większą konsekwencją realizować zapisy *Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* w zakresie izolacji sprawcy przemocy od osoby poszkodowanej. Istniejące instrumenty prawne w tym zakresie powinny być częściej stosowane.
6. Rekomendujemy wdrożenie działań mających na celu organizację i prowadzenie superwizji osób udzielających pomocy rodzinie z tytułu doświadczanej przemocy.
7. Aktualne możliwości działań kobiet na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej zostały ocenione nisko przez uczestników wywiadów oraz badanych przedstawicieli PCPR. Jednak w ocenie badanych wiejskie liderki są dla lokalnego środowiska potencjałem, który warto zaktywizować. Naszym zdaniem, udział liderek wiejskich w lokalnych programach przeciwdziałania przemocy jest niezbędnym warunkiem skutecznego rozwiązywania problemu przemocy. Dlatego też rekomendujemy realizację programów regionalnych, ukierunkowanych na aktywizację mieszkanek wsi, zwiększanie poziomu wiedzy na temat zjawiska przemocy domowej i instytucjonalnych form pomocy pokrzywdzonym.

Bibliografia

- Biuro Prewencji KGP, Wydział Prewencji. Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury "Niebieskie Karty" w 2017 r., Warszawa, 18 stycznia 2018 r.
- J. Celińska, *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, "Audyt i Kontrola", Nr 75, styczeń-luty 2017.
- B. Chmielewska, *Kobiety wiejskie kruszą "szklany sufit"*. "Więś i Rolnictwo", 1. s. 111-125
- M. Halamska, *Zmiany struktury społecznej wiejskiej Polski*. „Studia Socjologiczne”, 2016, nr 1 (220), s. 37-66.
- S. Kołodziejczak, B. Klepajczuk, A. Terelak, *Zintegrowane działanie jako podstawa skuteczności zarządzania procesem rozwiązywania problemów przemocy w rodzinie*, "Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej" nr 12/2011. s. 148-166.
- S. Kołodziejczak, A. Terelak, M. Bulsa, *Domestic violence against seniors in rural areas of West Pomerania, Poland*. "Annals of Agricultural and Environmental Medicine". 2018. doi:10.26444/aaem/92208.
- S. Michalska, *Domestic Violence Against Women in Rural Communities in Poland*, "Więś i Rolnictwo" 2016, nr 4 (173), s. 141-162.
- MRiPS, *Sprawozdanie z realizacji krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014-2020 (za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2017 r.)*, Warszawa, wrzesień 2018.
- J. Mordawska, *Zjawisko przemocy wobec osób starszych: skala problemu, czynniki ryzyka, metody przeciwdziałania* [w:] A. Lewicka-Zelent, K. Maciąg (red.), *Osoba doświadczająca przemocy w świecie milczenia czy wsparcia? : refleksje interpersonalne*. Lublin 2017.
- D. Niczyporuk, *Przemoc w kulturze wsi*, „Niebieska Linia” 2005, nr 4, s. 3-5.
- Raport NIK *Pomoc osobom dotkniętym przemocą domową*, nr ew. 48/2016/P/15/046/KPS, maj 2016 r.
- P. Sadura, K. Murawska, Z. Włodarczyk, *Więś w Polsce 2017: diagnoza i prognoza*. Warszawa 2017.